

บทที่ 2

บริบททางกายภาพ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของผู้ใช้น้ำลุ่มน้ำเชียงดาว

ภายใต้วาทกรรมการพัฒนาของรัฐ “ชุมชนท้องถิ่น” มักถูกมองว่าเป็นพื้นที่ที่หมายถึงอาณาเขตที่จะต้องได้รับการ “พัฒนา” ให้ดีขึ้น สะท้อนให้เห็นจากการก่อตั้งกรมพัฒนาชุมชน เนื่องจากไม่เชื่อว่าชุมชนท้องถิ่นมีศักยภาพในการขับเคลื่อนเปลี่ยนแปลงตนเองให้ดีขึ้นจากภายใน แต่ต้องอาศัยความช่วยเหลือจากภายนอก (รัฐ) เข้าไปโอบอุ้มและผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ภาพของชุมชนท้องถิ่นจึงเป็นภาพของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในเขตปริมาณพลที่ห่างไกลความเจริญที่หยุดนิ่งและล้าหลัง (จามะรี เชียงทอง, 2543) ในสายตาของนักเดินทางเชียงดาวไม่ใช่แค่เมืองผางดงถนนสายเชียงใหม่-ฝาง ในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่นี่ยังคงเป็นอยู่ช้ำอู่น้ำที่อุดมสมบูรณ์เพราะน้ำไม่เคยขาดแม้จะถูกรัฐพยายามเข้าแย่งชิงการจัดการก็ตาม ในมุมมองของนักประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เชียงดาวเป็นแหล่งเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมสืบทอดยาวนาน เป็นที่อยู่ของเจ้าแห่งผี นามเจ้าหลวงสุวรรณคำแดง (King of Ghost) อันลึกลับสถิตย์อยู่เหนือถ้ำเชียงดาว และคอยหลวงอันอุดมไปด้วยคุณค่าทางพฤกษศาสตร์ที่หายาก ฉะนั้นดินแดนแห่งนี้จึงเป็นห้องเรียนทางพฤกษศาสตร์ที่อุดมด้วยคุณค่าของนักพฤกษศาสตร์ทั้งหลาย ในสายตาของรัฐเชียงดาวเป็นแหล่งท่องเที่ยวอันเลื่องชื่อไม่ว่าจะเป็นร้านข้าวขาหมู ถ้ำเชียงดาว คอยหลวงและคอยถ้ำอันเป็นต้นกำเนิดของสายน้ำแม่ปิง แหล่งกำเนิดของกลุ่มน้ำเชียงดาวในงานศึกษานี้ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มน้ำแม่ปิงตามการนิยามของรัฐจึงกลายเป็นแหล่งทรัพยากรน้ำจืดที่มีมูลค่ามหาศาลในสายตาของภาครัฐ ทั้งในแง่ที่เป็นกำเนิดของต้นน้ำ ป่าไม้และที่ดิน ด้วยเหตุนี้รัฐจึงจับจ้องการพัฒนาชุมชนน้ำเชียงดาวในฐานะที่เป็นของทุนทางธรรมชาติท่ามกลางความขัดแย้งระหว่างกระแสนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นและการเปลี่ยนทรัพยากรให้เป็นสินค้าตามแนวเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่

2.1 สภาพทั่วไปของกลุ่มน้ำเชียงดาว

พื้นที่ของงานศึกษาเรื่องนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเชียงดาว อยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดเชียงใหม่ ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ 72 กิโลเมตร มีพื้นที่ทั้งหมด 2,052 ตารางกิโลเมตร ถ้าเดินทางจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ด้วยรถยนต์ไฮบริดจะใช้เวลาประมาณ 2 ชั่วโมง รถยนต์ส่วนบุคคลหนึ่งชั่วโมง ส่วนรถโดยสารมีให้เลือก 3 ประเภท คือ รถสองแถวสี่ล้อแก็บ (สีของรถสองแถวจะเป็นตัวบอกว่าเป็นรถที่วิ่งระหว่างอำเภอใดถึงอำเภอใด เช่น รถสีขาวเป็นรถที่วิ่งไปกลับระหว่างเชียงใหม่-แม่แตง รถสีเหลืองอ่อนวิ่งไปกลับระหว่างเชียงใหม่-แมริม เป็นต้น) จะใช้เวลาเดินทาง

ประมาณชั่วโมงครึ่ง วั้งรับผู้โดยสารระหว่างอำเภอเมืองเชียงใหม่ ผ่านอำเภอเชียงดาวและไปสิ้นสุดที่อำเภอฝาง ผู้โดยสารที่เดินทางโดยรถประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นผู้ใช้น้ำทั้งที่เป็นคนวัยกลางคนและคนแก่ที่นั่งรถมาในตัวเมืองเพื่อไปหาหมอที่โรงพยาบาลป่าแะ (โรงพยาบาลนครพิงค์) หรือโรงพยาบาลสวนดอก (โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่) ไปเยี่ยมญาติ มีคนหนุ่มสาวผู้ใช้น้ำที่เข้ามาเป็นแรงงานรับจ้างในเมือง นักเรียนนักศึกษาที่เข้ามาเรียนหนังสือในเมืองและมีฐานะปานกลาง และผู้ใช้น้ำกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เป็นต้น รถโดยสารอีกชนิดหนึ่งเป็นรถเมล์สี่ล้อ กลุ่มผู้โดยสารส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเป้าหมายคล้ายกับรถสองแถวสีเหลืองแก่ รถโดยสารประเภทสุดท้ายหรือสุด คือเป็นรถตู้สำหรับกลุ่มเป้าหมายที่มีฐานะ ข้าราชการ หรือนักเรียนนักศึกษาที่พ่อแม่มีเงิน

ไม่ว่าจะเดินทางด้วยรถประเภทใดก็ตามเมื่อออกจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่แล้วผ่านสี่แยกช่วงสิงห์ซึ่งเป็นพื้นที่ของความเป็นเมืองที่ชัดเจนคือประกอบด้วยตึกกรมบ้านช่องและการจราจรติดขัดหนาแน่นในช่วงเช้าและเวลาเย็นหลังเลิกงาน หลังจากรถค่อยๆ แล่นฝ่าดงจราจรออกไปแล้วปริมาณรถจะเบาบางลงเมื่อเริ่มเข้าสู่อำเภอแม่ริมซึ่งมีลักษณะของพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท มีตึกกรมบ้านช่องและร้านค้า ตลาดสถานที่ราชการ และโรงเรียน เมื่อเลยตัวอำเภอไปแล้วจากนั้นก็เริ่มผ่านอำเภอแม่แตงช่วงนี้เองที่ความเข้มข้นของพื้นที่แบบเมืองเริ่มจางหายจะเริ่มเห็นนาข้าวเป็นระยะ และเห็นภูเขาใกล้บ้าง ไกลบ้าง เนื่องพื้นที่อำเภอสันทรายและอำเภอแม่ริมจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขามีตะกอนแม่น้ำที่อุดมสมบูรณ์และปริมาณน้ำที่ไหลตลอดปีทำให้สองฟากฝั่งของแม่น้ำปิงจึงเป็นพื้นที่ทำการเกษตรเชิงพาณิชย์เข้มข้น มีทั้งการปลูกข้าว ถั่วเหลือง ข้าวโพด ถั่วเขียว มะเขือเทศ ถั่วเหลือง เป็นต้น ส่วน บ้านเรือนของผู้ใช้น้ำจะตั้งอยู่ขอบริมถนน ถัดจากบ้านของผู้ใช้น้ำไปทางทิศตะวันออกจากถนนคือสายน้ำแม่น้ำปิงที่ไหลมาจากคอยถ้อย อย่างสูง ชายแดนไทยพม่าไหลผ่านเขตตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองงาย ตำบลปิงโค้ง ตำบลเชียงดาว และตำบลแม่นะ อำเภอเชียงดาว ไหลผ่านอำเภอแม่แตง อำเภอสันทราย อำเภอแม่ริม อำเภอเมืองเชียงใหม่ และไหลเรื่อยลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในที่สุด

เมื่อผ่านที่ว่าการอำเภอแม่แตงจะเริ่มเข้าสู่เขตป่า เราจะพบสถานที่ท่องเที่ยวอย่างปางช้าง สวนสน ในบางช่วงของถนนที่ลัดเลียบไหล่เขาจะเห็นสายน้ำแม่ปิงไหลอยู่ทางทิศตะวันออก พอเข้าสู่เขตอำเภอเชียงดาว พบว่าลักษณะภูมิประเทศของอำเภอเชียงดาวเป็นภูเขาสลับกับพื้นที่ราบสำหรับใช้เป็นที่ทำกินอยู่ระหว่างภูเขาประมาณ 20,625 ไร่ นอกนั้นมีสภาพเป็นป่าเขา สภาพป่าส่วนใหญ่เป็นป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรัง และป่าสัก เราจะพบกลุ่มชาติพันธุ์และผู้ใช้น้ำมาตั้งร้านเรียงรายขายข้าวโพดพื้นเมืองนี้เพื่อขายคนที่เดินทางผ่านไปมา เมื่อสอบถามผู้ใช้น้ำจึงพบว่าเป็นผู้ใช้น้ำจากอำเภอคอยเต่าที่ถูกอพยพมาจากพื้นที่ที่ถูกนำท่วมจากการสร้างเขื่อนภูมิพล ถัดจากนั้นเป็นหมู่บ้านปางมะโอผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่มีอาชีพในการปลูกใบชา และเป็นหมู่บ้านอนุรักษ์

ป่าเต็งรังรับรางวัลลูกโลกสีเขียว ส่วนสองฝั่งถนนจะเต็มไปด้วยร้านขายส้มโอหวานบ้างเปรี้ยวบ้างรอนักท่องเที่ยวและคนเดินทางผ่านมาแวะซื้อ

อีกหมู่บ้านทางผ่านที่น่าสนใจคือหมู่บ้านห้วยใจ้ในบริเวณนี้เริ่มมีการเลี้ยงปลาในกระชังในเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา ซึ่งเป็นอนุรักษ์พันธุ์ปลาหนึ่งในจำนวน 17 แห่งนับจากแห่งแรกที่ฝายวังไฮ เป็นต้นมา โดยผู้ใช้น้ำจะเอากระสอบทรายและวัสดุธรรมชาติกั้นแม่น้ำปิงพอให้น้ำให้ผ่านบ้างเป็นแบ่งแนวเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลาในพื้นที่ 1 กิโลเมตร ถ้าใครฝ่าฝืนจะถูกปรับโดยคณะกรรมการหมู่บ้านตามจำนวนเงินที่มีกฎระเบียบระบุไว้ เขตอนุรักษ์พันธุ์ปลานี้เองเป็นหนึ่งในโครงการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติที่ผู้ใช้น้ำรับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรการบริหารส่วนตำบล กรมประมงและกรมส่งเสริมสิ่งแวดล้อม กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หลังจากนั้นก็เริ่มเข้าสู่ตัวอำเภอเชียงดาวที่ขึ้นชื่อว่าเป็นอำเภอเมืองผ่าน ประกอบด้วยสถานที่ราชการ คือ สำนักงานที่ดินเชียงใหม่สาขาเชียงดาว สำนักงานเทศบาลอำเภอเชียงดาว ที่ว่าการอำเภอเชียงดาว สถานีตำรวจ โรงเรียนประจำอำเภอ ธนาคารกรุงไทย ธนาคารออมสิน ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ สำนักงานเกษตรอำเภอเชียงดาว ที่ทำการไปรษณีย์ ปิ๋มน้ำมัน โรงแรมวินมอเตอรี่ปริศรั้ง สำนักงานรถประจำทางเชียงใหม่-กรุงเทพ ของบริษัท 999 ร้านขายของที่ระลึกและสินค้าพื้นเมือง ร้านขายเครื่องเขียน ร้านขายทอง ร้านถ่ายเอกสาร ร้านซ่อมคอมพิวเตอร์ ร้านเกมออนไลน์ สำนักงานที่ทำการบริษัทฟริโตเลย์จำกัด (ศูนย์จำหน่ายและกระจายพันธุ์ข้าวโพดในระบบ Contact Farming) ร้านขายเมล็ดพันธุ์ อุปกรณ์ เครื่องมือและสารเคมีทางการเกษตร ร้านขายอุปกรณ์การก่อสร้าง ร้านขายเสื้อผ้า ร้านขายเครื่องสำอาง ร้านเสริมสวย ร้านตัดผมชาย ร้านซ่อมนาฬิกา ร้านขายอาหารขึ้นชื่อคือขาหมูเพียงเพ็ญเป็นร้านที่นักท่องเที่ยวนิยมแวะรับประทาน ตลาดประจำอำเภอขายผัก หมู ไก่ เนื้อ อาหารทะเล ผลไม้และของชำ นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ตลาดนัด ทุกวันอังคารจะมีพ่อค้าแม่ค้า รวมทั้งลูกค้าที่หลั่งไหลมาจากทุกสารทิศ เนื่องจากอำเภอเชียงดาวเป็นอำเภอที่ประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์ คือ มูเซอ ลีซอ กะเหรี่ยง อีเก้อ ปะหล่อง ไทยใหญ่ จีนฮ่อและคนเมือง มีประชากรอาศัยอยู่รวมกัน 75,349 คน (สำนักทะเบียนอำเภอเชียงดาว, 2543) ฉะนั้นวันที่มีตลาดนัดจึงเป็นวันที่มีทั้งกลุ่มชาติพันธุ์และคนเมืองเป็นจำนวนมากมาจับจ่ายซื้อของหนาแน่นเป็นพิเศษ

เลยจากตัวอำเภอไปทางทิศตะวันตกจะเป็นถ้ำเชียงดาว ซึ่งผู้ใช้น้ำเชื่อว่าเป็นที่อยู่ของเจ้าหลวงคำแดง ซึ่งเป็นเจ้าแห่งผีทั้งหลายที่ถูกสถาปนาความเชื่อที่นี่ เลยจากถ้ำเชียงดาวไปเป็นคอยหลวงที่กำลังเป็นตกข่าวในวงการสิ่งแวดล้อมในเรื่องนายกมิดารีในสร้างกระเช้าไฟฟ้าขึ้นคอยหลวง แต่ถูกกระแสต่อต้านจากชาวบ้าน เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการและชนชั้นกลางในเมืองที่สนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เนื่องจากสภาพของคอยหลวง

เชิงความีความหลากหลายของพืชพรรณไม้ทางธรรมชาติสูงมาก คือเป็นพื้นที่มีพืชเฉพาะถิ่นแห่งเดียวในประเทศไทย เช่น ค้อคอยเชิงควาและชมพูพาน ซึ่งแพร่พันธุ์กระจายพันธุ์ จากทิศเหนือของเทือกเขาหิมาลัยตะวันออกเฉียงใต้ของลาว นอกจากนี้ผู้ใช้น้ำยังมีความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์และเป็นที่อยู่ของผีที่ค้อยพิทักษ์รักษาคนเชิงควาในร่มเย็นเป็นสุข

ทางด้านทิศตะวันออกของถนนและที่ว่าการอำเภอนั้นจะเป็นที่ตั้งบ้านเรือนของคนเมืองส่วนใหญ่เป็นบ้านครึ่ง ไม้ครึ่งปูน ถ้าบ้านใดเป็นบ้านเก่าแก่จะเป็นลักษณะของการสร้างด้วยไม้ทั้งหลังซึ่งค่อนข้างหายาก คนเมืองในสมัยก่อนเชื่อว่าถ้าจะคว่าบ้านใครที่รวบในสมัยก่อนให้ดูจากเสา หลอดข้าวหรือเสายุงข้าว ขนาดของเสาจะเป็นตัวบ่งชี้ว่าฐานะเจ้าของเจ้าของบ้านว่ารวยหรือจน ถนนของหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตและจัดว่าอยู่ในเขตเทศบาลอำเภอเชิงควา นอกจากนี้ที่นี้ยังมีวัด อินทารามซึ่งถือว่าเป็นวัดใหญ่ประจำอำเภอ โดยเจ้าอาวาสมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอ มีลูกศิษย์ ลูกหาเป็นข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายคนอยู่ไกลถึงกรุงเทพฯ แวะมาทำบุญหรือทอดผ้าป่าปีละครั้ง

ที่หน้าวัดอินเป็นสายน้ำแม่ปิงที่ไหลผ่าน และเป็นเขตอนุรักษพันธุ์ปลาที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่งของอำเภอเชิงควา ตรงหัวสะพานเป็นตลาดเล็กๆ ที่สร้างจากเพิงไม้ไผ่ คามุงด้วยใบคา มีประมาณ 20 ร้าน มีสินค้าหลายชนิดที่ผู้ใช้น้ำจากลุ่มน้ำเชิงควานำมาวางขาย นับตั้งแต่ผักพื้นบ้าน นานาชนิด ปลา ผลไม้ท้องถิ่น เช่น พุทราพื้นเมือง ข้าวโพดพื้นเมืองนึ่ง ฯลฯ ข้าวหลาม กุ้งทอด ลูกชิ้นปิ้ง หมูทอด หมูปิ้ง รวมทั้งร้านเหล้าตอง เป็นต้น สินค้าเหล่านี้บางอย่างหาจากท้องถิ่น เช่น ปูนา ปลาเล็กปลาน้อย กุ้งฝอย บางอย่างหาจากป่า เช่น เห็ด หน่อไม้ และบางอย่างเป็นพื้นที่ปลูกในแปลงเล็กๆ ไม่พอส่งขายพ่อค้าคนกลาง เช่น ผักกาดจ้อน ผักชี ต้นหอม ฯลฯ ตลาดนี้จึงเป็นตลาดขนาดเล็กที่ตอบสนองความต้องการของแม่บ้านที่มีเงินไม่มากหรือผู้ใช้น้ำที่ต้องการผักสดจริงๆ ก็จะหาซื้อที่นี้ ทำให้ขายศรี แม่ค้าคนหนึ่งในตลาดเล็กๆ แห่งนี้ มีรายรับเป็นเงินสดหมุนเวียนจากการขายของวันละ 200-300 บาทจากการขายของเหล่านี้ เช่น มะนอย เห็ด หน่อ บะมั้น ผักป้อม (ผักชี) เริ่มมานั่งขาย 3 โมงกว่าๆ ของที่ขายมี น้ำตาล พริก แก่นหอมป้อม เมล็ดผักชี พริกแห้ง พริกกลาบ พริกตาแดง ปลาร้า กระจับ ปลาทุ มะเขือเทศ ข่า ตะไคร้ ใบมะกรูด ขมิ้น จิง เกลือ มะขามเปียก กะหล่ำ ผักกาดขาว ผักชี ต้นหอม คื่นฉ่าย ผักชีฝรั่ง หอมหัวใหญ่ มะนาว ผงชูรส ผงรสดี ตรามยุรา ปลาทุ เป็นต้น (นางศรี สุยะพันธ์, สัมภาษณ์กุมภาพันธ์, 2547) สะท้อนให้เห็นว่าแม้ระบบโลกาภิวัตน์จะแผ่ขยายมายังลุ่มน้ำเชิงควาแต่ก็ยังไม่สามารถที่จะครอบงำวิธีการผลิตและระบบยังชีพได้ทุกชนิดเพราะพืชผักสวนครัวและอาหารจากธรรมชาติยังมีให้ชาวบ้านได้พึ่งพาเลี้ยงชีพในราคาที่บ้านกำหนดเอง

ในกลุ่มน้ำเชิงดาวยังมีตลาดเล็กๆ อีกนับสิบแห่งซึ่งผู้ใช้น้ำที่เปิดร้านขายของชำหน้าบ้าน และจะขายของสดไปด้วย ผู้ใช้น้ำเรียกว่า “ตูปกาด” (ตูปหมายถึง เฝิง) หมายความว่า เป็นตลาดเล็กๆ มีแผงไม้ไผ่สำหรับวางขายของ เลยจากสะพานข้ามแม่น้ำปิงไปประมาณ 1 กิโลเมตรเป็นธุรกิจ ล่องแพในแม่น้ำปิงเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติของอดีตกำนันศรีทน ดาวแสง

เมื่อข้ามแม่น้ำปิงไปเข้าเขตบ้านดง จะเป็นพื้นที่หน้าหมู่บ้านของผู้ใช้น้ำตรงฝั่งแม่น้ำปิง มีบริเวณกว้างผู้ใช้น้ำใช้เป็นลานกิจกรรม เช่น การแข่งกีฬาประจำหมู่บ้าน จัดงานลอยกระทง การจัด มหกรรมดินน้ำป่าของเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ ทำพิธีสืบชะตาปลาในแม่น้ำ ช่วงว่างๆ ไม่มีใคร มาจัดงานลานกิจกรรมก็จะเป็นสถานที่เลี้ยงวัวของผู้ใช้น้ำที่มีวัวเพราะจะมีหญ้าขึ้นตลอดปี บ้านเรือนของผู้ใช้น้ำคนเมืองที่นี่ส่วนใหญ่คล้ายๆ กันคือเป็นบ้านครึ่งไม้ครึ่งปูน ถนนในหมู่บ้านยังไม่ลาดยาง ตรงกลางหมู่บ้านมีลำเหมืองไหลผ่านและเป็นบริเวณทุ่งนาและพื้นที่ทำการเกษตร เลย หมู่บ้านไปทางทิศตะวันออกมีถนนลาดยางอีกสายหนึ่งตัดผ่าน ทิศตะวันออกจากถนน ไปมีบ้านคน บ้างเป็นระยะ ถัดไปเป็นพื้นที่ป่าอุทยานแห่งชาติศรีลานนาและป่าชุมชน ที่ผู้ใช้น้ำร่วมมือกับองค์กร พัฒนาเอกชนในพื้นที่จัดตั้งเป็นป่าชุมชน โดยร่วมมือกับเครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือ

สภาพภูมิประเทศพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาว ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ป่าและภูเขาสลับซับซ้อนอยู่ในแนวเหนือจรดใต้ โดยต้นกำเนิดของลำน้ำสาขาย่อยหลายสาย ไหลมาจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต่างๆ ซึ่งเนื้อที่รวมประมาณ 3,288,575 ไร่ ตั้งอยู่ในเขตอำเภอเชิงดาวมีสันเขาล้อมรอบและมีน้ำแม่ปิง ไหลผ่าน จึงมีลักษณะคล้ายแอ่งกะทะ มีภูมิประเทศ ที่เป็นที่ราบริมฝั่งแม่น้ำปิง และมีภูเขาสูงโอบ ล้อม ซึ่งประกอบด้วย ดอยหลวงเชิงดาว ดอยสันคมพริ้ว ดอยผาสามเส้า ดอยผาดอกเอื้อง ดอยขุนแม่ระนอง ดอยจอมหมด ด้วยเหตุนี้ดังนั้นลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาวจึง เป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบริมน้ำแม่ปิง คิดเป็นพื้นที่ 48 กิโลเมตร มีความแตกต่างของความสูง อยู่ในช่วง 300-1,200 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง

เนื่องจากมีลักษณะภูมิประเทศและ โครงสร้างทางธรณีวิทยา เป็นภูเขาสลับซับซ้อน ก่อให้เกิดระบบนิเวศที่ประกอบไปด้วยสภาพป่าตั้งแต่ที่ราบตามลำห้วย หุบเขา ป่าเต็งรัง ป่าเบญจพรรณในที่ต่ำ ป่าเบญจพรรณในที่สูง ป่าสนเขา ป่าดิบเขา และป่าทุ่งหญ้าบนที่สูง ทั้งนี้ สภาพป่าจะมีลักษณะแตกต่างกันตามสภาพที่ตั้ง ความสูง และความลาดชันของพื้นที่ ตั้งแต่จุดต่ำสุดคือท้องร่องของลำน้ำแม่ปิง 380 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล กระทั่งถึงระดับความสูงมากกว่า 2,000 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล โดยมีจุดสูงสุดบนยอดดอยหลวงเชิงดาว สูงจากระดับน้ำทะเล 2,275 เมตร (ภูเขาหินปูนที่สูงเป็นอันดับ 1 ของประเทศไทย และสูงเป็นอันดับ 3 จากบรรดาภูเขาสูง ทั้งหมด รองจากดอยอินทนนท์ และดอยฟ้าห่มปรก ตามลำดับ)

ลุ่มน้ำเชียงดาวอยู่ระหว่างเทือกเขาดนงชัยกลางและเทือกเขาผีปันน้ำตะวันตก มีแม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำสายสำคัญในหุบเขานี้มีลักษณะชีวภาพและนิเวศวิทยา เป็น ป่าดิบเขา ดิบชื้น ดิบแล้ง และป่าเบญจพรรณ มีความสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ ประกอบด้วยลำน้ำสาขาย่อย 14 สาย คือ ห้วยแม่เกียง ห้วยแม่นะ ห้วยหก น้ำแม่ก้อนหลวง น้ำแม่จา น้ำแม่ซ้อน น้ำแม่ป้าม น้ำแม่หลุ น้ำแม่กิด น้ำแม่เมะ น้ำแม่ซ่าย น้ำแม่จอน และน้ำห้วยสบ อ้อ ลำน้ำย่อยเหล่านี้ไหลผ่านตำบลเมืองนะ ตำบลเมืองาย ตำบลปิงโค้ง ตำบลเชียงดาวและตำบลแม่ณะ อำเภอเชียงดาวจังหวัดเชียงใหม่ ไหลลงทางใต้มาบรรจบกับลุ่มน้ำเชียงดาวอีกสายหนึ่งซึ่งไหลลงมาจากอุทยานแห่งชาติห้วยน้ำดัง และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว กระทั่งไหลมาบรรจบกับลำน้ำแม่แตง บริเวณหน้าที่ว่าการอำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ รวมความยาวทั้งสิ้นของลำน้ำแม่ปิงตอนบนตั้งแต่ต้นกำเนิดหรือขุนน้ำ ถึงบริเวณที่ลำน้ำแม่ปิงไหลมาบรรจบกับลำน้ำแม่แตง เป็นระยะทาง 79 กิโลเมตร

หลังจากนั้นไหลลงไปตามลำน้ำแม่แตงไปทางใต้ผ่านเขตอำเภอต่างๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ คือ อำเภอแม่ริม เมือง สารภี หางดง สันป่าตอง เข้าสู่อำเภอเมือง ป่าซางและบ้านโฮ้งจังหวัดลำพูนแล้วไหลเข้าสู่จังหวัดเชียงใหม่อีกครั้งหนึ่ง ในเขตอำเภอจอมทอง ฮอด ดอยเต่าและอมก๋อย แล้วไหลออกจังหวัดตาก บรรจบกับแม่น้ำวัง (ยาว 300 กิโลเมตร) ซึ่งไหลมาจากจังหวัดลำปาง ที่บ้านปากวัง อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก เมื่อแม่น้ำวังกับแม่น้ำปิงไหลมารวมกันยังคงเรียกว่า “แม่น้ำปิง” ไหลผ่านจังหวัดตากสู่จังหวัดกำแพงเพชรแล้วบรรจบกับแม่น้ำน่าน (ยาว 740 กิโลเมตร) ที่ตำบลแควใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ (ปากน้ำโพ) เมื่อแม่น้ำทั้งสองสายรวมกันแล้ว เรียกว่าแม่น้ำเจ้าพระยา ไหลผ่านจังหวัดต่างๆ ของประเทศไทย คือ จังหวัดนครสวรรค์ อุทัยธานี ชัยนาท สิงห์บุรี อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา ปทุมธานี นนทบุรี กรุงเทพมหานคร แล้วไหลลงสู่ทะเลที่ปากน้ำจังหวัดสมุทรปราการในที่สุด (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2529:7)

พื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำเชียงดาวถูกประกาศให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ถึงร้อยละ 60 ของพื้นที่ทั้งหมด โดยจำแนกตามสถานภาพพื้นที่ ดังนี้ 1) ป่าสงวนแห่งชาติป่าเชียงดาว ปี พ.ศ. 2516 ครอบคลุมพื้นที่ 569.7 ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ 356,062 ไร่ 2) เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว ปี พ.ศ. 2521 ครอบคลุมพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ 190 ตารางกิโลเมตร หรือ 118,750 ไร่ 3) อุทยานแห่งชาติศรีลานนา ปี พ.ศ. 2532 ครอบคลุมพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ 266 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 166,250 ไร่ 4) อุทยานแห่งชาติเชียงดาว ปี พ.ศ. 2543 ครอบคลุมพื้นที่ในเขตลุ่มน้ำ 730 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 456,250 ไร่ ลักษณะเด่นทางทรัพยากรธรรมชาติของพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาวนอกจากมีสังคมพืชชนิดต่างๆ แล้ว ยังประกอบสัตว์ป่าอีกเป็นจำนวนมาก บางชนิดจัดอยู่ในกลุ่มที่หายากและใกล้สูญพันธุ์ เช่น กวางผา ไก่ฟ้าหางลายขวาง รวมถึงสัตว์ป่าชนิดอื่นๆ ทั้งที่เป็น

สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าคุ้มครอง ตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ.2535 คือ เก้ง เลียงผา หมี ชะนี ลิง เสือลายเมฆ เสือโคร่ง ค่าง หมูป่า นกยูง นกเงือก และเต่าปูลู เป็นต้น

ในปัจจุบันชุมชนในลุ่มน้ำเชียงดาวสภาพเศรษฐกิจของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาว ประกอบอาชีพส่วนใหญ่ยังคงเป็นอาชีพเกษตรกรรมคิดเป็นร้อยละ 73 ของจำนวนประชากร ทั้งหมด ที่เหลือร้อยละ 20 เป็นอาชีพรับจ้าง ค้าขายร้อยละ 5 และรับราชการร้อยละ 2 ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาว พบว่ามีพื้นที่เกษตรกรรมรวมทั้งสิ้น 63,096 ไร่มีครัวเรือนที่เป็นเกษตรกรจำนวน 9,032 ครัวเรือน

2.2 พัฒนาการทางประวัติศาสตร์

2.2.1 ยุคก่อตั้งชุมชน (ประมาณปี พ.ศ. 2000-2463)

บริเวณลุ่มน้ำเชียงดาวหรือที่ตั้งอำเภอเชียงดาวในปัจจุบันตามที่ได้กล่าวไว้ในพงศาวดารโยนกว่าเป็นสถานที่ตั้งเมืองที่พระเจ้าเม็งรายนครเชียงใหม่ สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นฐานในการขยายอำนาจหลังการครอบครองเมืองหริภุญชัยสำเร็จ (บุญวราณี วิริยะชัยวงศ์, 2539) และยกเป็นบำเหน็จความชอบในราชการสงครามแก่เจ้าไชยสงคราม ราชโอรสองค์ที่ 2 เนื่องจากพระเจ้าเม็งรายทราบข่าวจากคนสอดแนมที่เมืองหริภุญชัยว่าพญาเบิกยกทัพจากเขลางค์นคร เพื่อตีเอาเมืองหริภุญชัยและเมืองกุมกาม พระเจ้าเม็งรายจึงรับสั่งให้เจ้าขุนครามราชโอรส ซึ่งปกครองเมืองเชียงรายยกทัพไปตั้งรับกองทัพพญาเบิกที่เวียงกุมกาม กองทัพพญาเบิกพ่ายแพ้แตกหนีทัพไปจากการที่ขุนครามรบชนะพญาเบิก พระเจ้าเม็งรายจึงรับสั่งให้มีการสมโภชพระราชโอรส 7 วัน และสถาปนาเป็นพระเจ้าไชยสงคราม พระราชทานเครื่องอุปโภค บริโภค อย่างมหาอุปราชาให้ไปครองเมืองเชียงราย และยกเมืองเชียงดาวให้เห็นบำเหน็จอีกเมืองหนึ่ง และ “เจ้าไชยสงครามกับขุนเมืองทั้งหลายต่างทูลเจ้าพระยาเม็งรายกลับคืนไปรักษาเมืองแห่งตน ครั้นเจ้าไชยสงครามกลับไปเมืองเชียงรายแล้ว จึงแต่งขุนช่างทั้งหลายมาแผ้วถางเมืองเชียงดาว สร้างคุ้มวังที่ประทับพร้อมด้วยโรงพล โรงช้าง โรงม้า ฉางข้าว ฉางเหล้าบริบูรณ์ทุกอัน ครั้นรุ่งปีก็เสด็จมาประทับอยู่เมืองเชียงดาวตั้งแต่เดือนห้าจนถึงเดือนแปด จึงกลับไปเมืองเชียงรายเสมอทุกปี ยามเมื่อเจ้าไชยสงครามมาพักอยู่ในเมืองเชียงดาวคราวใด ก็เสด็จไปเฝ้าพระราชบิดายังนครพิงค์เชียงใหม่ ปีละครั้งทุกปี (ประทุมพงศาวดารภาค 5, 2507)

ในระยะตั้งแต่เดือน 9 ถึงเดือน 14 เจ้าไชยสงครามไปพักอยู่เมืองเชียงราย ทางเมืองเชียงดาวก็ได้มอบให้ภรรยาคนหนึ่งอยู่ควบคุมดูแลแทนในเวลาต่อมาภรรยาผู้นี้ของเจ้าไชยสงคราม ได้มีเรื่องกับเจ้าขุนเครื่องราชโอรสองค์ที่ 3 ของเจ้าพระยาเม็งรายจึงเนรเทศไปไว้ที่แคว้นไทยใหญ่ พวกชาวไทยใหญ่ก็สร้างเมืองถวายเป็นที่ประทับเรียกว่า “เมืองนาย” โดยพงศาวดารกล่าวถึงเมืองเชียงดาว

อีกว่าในสมัยพระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่ายกกองทัพเข้ามาตั้งอยู่ในเชียงดาว รอพบทูตจากพระเจ้าเมกุฎกษัตริย์ผู้ครองนครเชียงใหม่ที่ส่งไปเจรจาความเมืองกัน ซึ่งผลสุดท้ายพม่าก็เข้าปกครองอาณาจักรล้านนาในปี พ.ศ. 2109 หลังจากนั้นก็กล่าวถึงเมืองเชียงดาวอีกว่าในคราวที่สมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จกรีธาทัพหลวงจะไปตีเมืองอังวะ ได้เสด็จผ่านเมืองเชียงดาวไปยังเมืองหางและสวรรคตที่นั่น ส่วนสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จยกทัพไปยังเมืองฝางสู่เขตไทยใหญ่ นอกจากนั้นพงศาวดารกล่าวถึงเมืองเชียงดาวเป็นครั้งคราวแต่ระยะเวลาห่างกันมาก ทำให้เราไม่ทราบว่าใครมาเป็นเจ้าเมืองเชียงดาวต่อจากพระยาไชยสงครามบ้าง แต่ในตำนานถ้าหลวงเมืองเชียงดาวผู้ครองเมืองเชียงดาวมีนามว่าอนันนทราชาเป็นผู้มีความเคารพเลื่อมใสเจ้าหลวงอันศักดิ์สิทธิ์เป็นคนแรก แต่ไม่ได้ก่อสร้างบูรณปฏิสังขรณ์ใดๆ ไว้จึงทำให้ไม่มีหลักฐานว่านันทราชาผู้นี้ครองเมืองเชียงดาวในปี พ.ศ.ใด (เล็ก ณ เชียงดาว, 2513)

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีการปฏิรูปการปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือและฝ่ายใต้ โดยทรงจัดให้มีการปกครองในหัวเมืองรอบนอกแบบเทศาภิบาล ตรงกับช่วงปี พ.ศ. 2442-2476 (จังหวัดเชียงใหม่, 2526) มีการปรับปรุงประเทศให้เป็นแบบอารยะประเทศ คือตั้งเป็นกระทรวงต่างๆ และมีเสนาบดีว่าการกระทรวง เล็กคัมระบบสมุหนายก สมุหกลาโหม ตั้งหัวเมืองรอบนอกให้เป็นมณฑลโดยที่จังหวัดเชียงใหม่ถูกจัดตั้งให้อยู่ในมณฑลพายัพและในราชการที่ 7 ปี พ.ศ. 2469 เมื่อตำแหน่งเจ้าเมืองใดว่างวันลงก็ไม่ทรงโปรดแต่งตั้งขึ้นมาอีก ภายหลังปี พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองแบบประชาธิปไตยการจัดการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลก็เลิกไป แต่จัดให้มีการบริหารราชการส่วนภูมิภาคมาเป็นจังหวัดอำเภอ ตำแหน่งผู้ปกครองอำเภอจากเดิมที่ใช้ตำแหน่งนายแขวงก็ได้เปลี่ยนเป็นตำแหน่งนายอำเภอ คนแรกคือเจ้าราชบุตร (บุตรคนโตของเจ้าเมืองเชียงดาวคนก่อน)

พัฒนาการของชุมชนเขตลุ่มน้ำเชียงดาว ชุมชนที่เข้ามาอยู่อาศัยเริ่มจากเดิมที่มีการตั้งบ้านเรือนของผู้ใช้น้ำเป็นหย่อมบ้านต่างๆ บริเวณที่มีการตั้งบ้านเรือนมากที่สุดอยู่ที่บ้านแม่กะ ตำบลเชียงดาว ในปี พ.ศ. 2327-2337 ท้าวอินทร์ (เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ลื้อที่อพยพมาจากสิบสองปันนา) ซึ่งเป็นหัวหน้าหมู่บ้านโดยพาภรรยาชื่อนางจา พร้อมทั้งข้าราชการมาสร้างบ้านเรือนอยู่หน้าวัดอินทาราม และล้อมเขตเป็นบ้านเชียงดาวโดยการไ้รั้วไม้ไผ่ปัจจุบันเป็นบ้านหมู่ 7 อยู่ในเขตสุขาภิบาลตั้งอยู่ทางฝั่งทิศตะวันตกของแม่น้ำปิง ท้าวอินทร์เป็นลูกคนสุดท้องของเจ้าหญิงสร้อยเพชรธิดาของมหากษัตริย์เมืองสิบสองปันนา ซึ่งแต่งงานกับท้าวพรหมมา ท้าวอินทร์เป็นลูกคนสุดท้อง ต่อมาบ้านเมืองเกิดเหตุการณ์ไม่สงบ ท้าวพรหมมาและเจ้าหญิงสร้อยเพชรพาลูกหนีออกจากสิบสองปันนาทางทิศใต้เปลี่ยนชื่อเป็นสามัญชนว่า สีพรหรืออัมพร และตั้งบ้านเรือนอยู่ที่อำเภอเชียงดาวในปัจจุบัน ตามประวัติสันนิษฐานว่าพ่อของท้าวอินทร์เป็นคนตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า

“บ้านเปียงดาว” หมายความว่ามียอดสูงหลวงเปียงดาว (เพียงดาว) ต่อมาเพี้ยนเป็น “เซียงดาว” ตามชื่อเมืองหลวงคือเมืองเซียงใหม่ เมื่อกาลเวลาผ่านไปจำนวนครอบครัวของผู้ใช้น้ำจากอำเภอใกล้เคียงที่อพยพเข้ามาอาศัยอยู่ก็มากขึ้น

วิธีการผลิตของชุมชนผู้ใช้น้ำในช่วงนั้นขึ้นอยู่กับการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นสาเหตุให้ผู้ใช้น้ำเลือกทำเลที่ทำกินในที่ราบลุ่มติดลำน้ำแม่ปิงเนื่องจากมีสภาพดินอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ระบบการผลิตโดยทั่วไปยังเป็นเพื่อการยังชีพ ดังนั้นการผลิตจึงต้องอาศัยแรงงานในครอบครัวและเครือญาติโดยการแลกเปลี่ยนแรงงานหรือการเอามือเอารัน วัว ควาย เป็นพาหนะที่สำคัญในยุคนี้ที่ผู้ใช้น้ำใช้วัวลากเกวียน เรียกว่า “วัวล้อ” หรือใช้วัวบรรทุกสินค้าเรียกว่า “วัวต่าง” ใช้ควายสำหรับไถนาและปรุงเป็นอาหาร ทั้งนี้เป็นเพราะประชาชนในภาคเหนือนิยมบริโภคเนื้อควายมากกว่าเนื้อวัว การซื้อขายแลกเปลี่ยนวัว ควาย จึงเป็นทั้งกิจกรรมที่จำเป็นอย่างหนึ่งที่ผู้ใช้น้ำใช้ประกอบอาชีพนอกฤดูกาลทำนา (สุทธิทธิ ชูชาติ, 2538) ชุมชนผู้ใช้น้ำในยุคนี้จึงสร้างแรงกดดันต่อทรัพยากรธรรมชาติน้อยเพราะจำนวนประชากรยังมีขนาดเล็ก การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ป่า รวมทั้งการผลิตจึงเป็นเพื่อการยังชีพเป็นหลัก อีกทั้งอำนาจจากภายนอกรัฐและทุนไม่เข้ามามีผลกระทบต่อชุมชนมากนัก เกือบทุกครัวเรือนมีการปลูกฝ้าย ปั่นด้าย กรอผ้าเพื่อทอผ้าไว้ใช้เอง โดยเกือบทุกบ้านมีหูกทอผ้าแบบพื้นเมืองไว้ในห้องหรือใต้ถุนบ้านเมื่อทอผ้าเสร็จแล้วก็นำมาข้อมสีจากธรรมชาติถ้าต้องการสีดำก็แช่ผ้าในน้ำซึ่งสกัดจากผลมะเกลือ ถ้าต้องการสีน้ำเงินก็แช่ผ้าในน้ำซึ่งสกัดจากใบคราม นอกจากนี้ยังมีการทำหัตถกรรมอย่างอื่นเพื่อใช้เอง เช่น การหลอมเหล็กเพื่อใช้ทำอาวุธและเครื่องใช้ต่างๆ เช่น เครื่องปั้นดินเผาแบบพื้นเมือง กะทำเหล็ก ช้อนไม้หรือช้อนกะลา ตะเกียงน้ำมันหมู ได้ทำด้วยขางไม้ในช่วงนี้มีการค้าขายแลกเปลี่ยนโดยเฉพาะที่ไม่สามารถผลิตเอง เช่น เกลือและเมียง (สุทธิทธิ ชูชาติ, 2529) ลักษณะของหมู่บ้านจะมีไม้ยืนต้น เช่น มะพร้าว หมากรูด และไม้ผลขึ้นอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน ทำให้ผู้ใช้น้ำบริโภคผลผลิตและปลูกหมู่บ้านเรือนเพื่อป้องกันความร้อนจากแสงแดด นอกแนวเขตบ้านเป็นทุ่งนา (สุทธิทธิ ชูชาติ, 2524) อยู่ติดกับเขตป่าดงดิบ มีไม้ขนาดใหญ่โดยเฉพาะไม้สักขึ้นอย่างหนาแน่น

จากความสมบูรณ์ของป่าไม้และความหลากหลายทรัพยากรธรรมชาติซึ่งเป็นผลผลิตจากป่า เช่น กระจัง หนั่งสัตว์ เขาสัตว์ ไม้ฝาง ขี้ผึ้ง ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จึงเป็นแรงดึงดูดให้เมื่ออังกฤษกดดันให้ประเทศไทยทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ในปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้รัฐบาลสยามต้องเลิกการผูกขาดการค้าโดยรัฐและเปิดประเทศให้มีการค้าเสรี มีผลให้คนในบังคับอังกฤษทำการค้าและกิจการป่าไม้อย่างเสรี แต่เนื่องจากการผลิตในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือเดิมนั้นเป็นการผลิตเพื่อยังชีพ ดังนั้นในระบบเศรษฐกิจจึงไม่มีแรงงานอิสระและขาดแคลนเงินตรา เมื่อมีการทำป่าไม้เพื่อส่งออกและสนองความต้องการของตลาดโลก การผลิตค่อยๆ เปลี่ยนรูปไปสู่การผลิตแบบ

ทุนนิยมซึ่งต้องมีแรงงานรับจ้าง อังกฤษต้องใช้แรงงานขมจากลาว จ้างชาวพม่าและไทยใหญ่ใน รูปแบบของลูกช่วงเหมาทำเพราะมีความเชี่ยวชาญในการตัดไม้ ลากซุงมากกว่าคนพื้นเมือง และ ต้องนำเงินรูปีมาจากอินเดียเพื่อใช้ในกิจการ ระบบทุนในภาคเหนือเริ่มขยายตัวและสร้างรากฐานใน ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือนับตั้งแต่มีการลงทุนของบริษัททำไม้อังกฤษ ในระหว่างการเปลี่ยนแปลง ระบบเศรษฐกิจอย่างต่อเนื่องนี้กลุ่มทุนดั้งเดิมคือกลุ่มเจ้านายฝ่ายเหนือซึ่งเคยเป็นผู้ควบคุมเศรษฐกิจ ในอดีตเริ่มตระหนักถึงความไม่มั่นคงทางเศรษฐกิจการเมือง ดังนั้นกลุ่มเจ้านายที่มีทุนจึงต้อง ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงนี้โดยลงทุนในกิจการบางประเภท เช่น ตลาดสด กิจการยาสูบ ทอผ้า การบุกเบิกที่นา และแสวงหากำไรในลักษณะของการให้เช่า เช่น เช่าที่นา เช่าที่ขายของในตลาด เช่าห้องแถว ฯลฯ

ในปี พ.ศ. 2441 รัฐบาลกรุงเทพฯ พยายามลดความสำคัญของเงินรูปีโดยการนำเงินบาท เข้ามาในระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ และในปี พ.ศ. 2443 กำหนดให้ชายเสียดภาษีแทนเกณฑ์แรงงาน ด้วยเงินบาทปีละ 4 บาท ผู้ใช้น้ำจึงต้องจ่ายเงินสดมากขึ้น การแสวงหารายรับจากภาษีอากรของ รัฐบาลกรุงเทพฯ เป็นเงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งที่ผลักดันให้ระบบเศรษฐกิจภาคเหนือ เปลี่ยนแปลงเข้าสู่เศรษฐกิจเงินตราเร็วยิ่งขึ้นเพราะราษฎรทั่วไปต้องมีเงินตราเสียดภาษีอากรให้ รัฐบาลกรุงเทพฯ แทนการเกณฑ์แรงงาน การผลิตพอยังชีพเริ่มไม่เพียงพออีกต่อไปแล้ว และต้องทำ การผลิตเพื่อนำไปขาย ด้วยเหตุนี้รัฐจึงมีบทบาทโดยตรงที่ส่งเสริมให้ระบบการผลิตเพื่อขายก่อตัว และหยั่งรากลงไปในระบบเศรษฐกิจชุมชน แม้ว่าผลกระทบต่อพื้นที่ทั่วไปในภาคเหนือแตกต่างกันไป ตามความใกล้หรือไกลเมืองศูนย์กลางการปกครองก็ตาม (ปลายอ้อ ชนะนนท์, 2529)

ในปี พ.ศ. 2416 รัฐบาลกรุงเทพฯต้องทำสนธิสัญญาเชียงใหม่กับอังกฤษเพื่อเป็นข้อตกลง ในการให้ความปลอดภัยกับคนในบังคับของอังกฤษที่เข้ามาสัมปทานป่าไม้ภาคเชียงใหม่ นับเป็น สนธิสัญญาฉบับแรกที่รัฐไทยเข้าแทรกแซงกิจการภายในของล้านนาและส่งผลให้ประเทศตะวันตก เข้ามามีอิทธิพลอย่างเป็นทางการต่อประเทศไทย และส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ในช่วงเวลาดังกล่าวผลจากสนธิสัญญาเชียงใหม่ทำให้รัฐบาลไทยต้องส่งข้าหลวงมา ประจำที่เชียงใหม่เพื่อชำระคดีความที่เกี่ยวข้องกับคนในบังคับของอังกฤษ ประสานงานระหว่าง กรุงเทพฯกับเชียงใหม่และแนะนำให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ปฏิบัติตามสนธิสัญญาเชียงใหม่และปฏิบัติตาม คำสั่งของรัฐบาล ในช่วงเวลานี้เอง (พ.ศ. 2416) เจ้าอินทวิชยานนท์แต่งตั้งให้ท้าวอินทร์เป็นหัวหน้า หมู่บ้านเปียงคาว โดยท้าวอินทร์สร้างความเจริญให้แก่บ้านเปียงคาวหลายประการ เช่น สร้างวัดอินทาราม ผู้สืบเชื้อสายของท้าวอินทร์ในอำเภอเชียงคาวปัจจุบันนี้ คือ “ตระกูลสาระจันทร์ และตระกูลอินทจักร”

ในปี พ.ศ. 2417 รัฐบาลตั้งอำนาจที่เกี่ยวกับกิจกรรมป่าไม้จากเจ้าผู้ครองนครและเจ้านาย โดยออกพระราชบัญญัติเกี่ยวกับกิจการป่าไม้เพื่อควบคุมการอนุญาตให้ทำป่าไม้สักของล้านนา แต่เนื่องจากการดำเนินงานมีอุปสรรคทำให้การแก้ไขปัญหามีไปอย่างไร้ประสิทธิภาพทำให้กงสุลอังกฤษเรียกร้องให้รัฐบาลไทยทำ สนธิสัญญาเชียงใหม่ฉบับที่ 2 เมื่อปี พ.ศ. 2426 โดยมีความมุ่งหมายให้รัฐบาลไทยแก้ไขปัญหาว่างอย่างจริงจังซึ่งเป็นมูลเหตุให้รัฐบาลไทยเข้ามาแทรกแซงในกิจกรรมภายในของดินแดนล้านนามากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการทำป่าไม้ ห้ามคนในบังคับอังกฤษที่ไม่มีหนังสืออนุญาตจากรัฐบาลเข้ามาเช่าทำป่าไม้เป็นอันขาด และห้ามเจ้าของป่าออกใบอนุญาตให้แก่ผู้ทำป่าไม้หลายคนในท้องที่เดียวกัน มีการทำบัญชีป่าไม้ และต่อมามีการจัดตั้งกรมป่าไม้ในปี พ.ศ. 2439 และโอนอำนาจการครอบครองถือสิทธิในพื้นที่ป่าไม้ให้เป็นสมบัติของแผ่นดิน ทำให้เจ้านายฝ่ายเหนือไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการป่าไม้อีกต่อไปและเป็นการยุติประเพณีให้เช่าทำป่าไม้โดยเจ้านายฝ่ายเหนืออย่างสิ้นเชิง (พรณนิภา อพิษฐพงศ์, 2535)

จากการเปลี่ยนแปลงของนโยบายรัฐเหล่านี้ทำให้ผู้ใช้น้ำเริ่มมีแรงกดดันให้ต้องขยายที่ดินทำกินซึ่งเกิดจากการเพิ่มของประชากรและการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองที่รัฐบาลกลางจากกรุงเทพฯ ผนวกเอาภาคเหนือเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของระบบเทศาภิบาล มีการปลดปล่อยทาสให้เป็นอิสระ ขณะเดียวกันมีการเคลื่อนย้ายเข้ามาของคนต่างถิ่น เช่น ข้าราชการ พ่อค้าจีนจากภาคอื่นๆ ชาวต่างชาติจากประเทศใกล้เคียง เช่น ไทยใหญ่ พม่า และชาวไทยจากนอกประเทศกลุ่มอื่นๆ ทั้งการเกิดอุตสาหกรรมทำไม้ของบริษัทฝรั่ง ผู้ใช้น้ำจึงบุกเบิกที่ทำกินเพิ่มโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะหาที่ทำนาเพื่อการยังชีพ โดยเฉพาะแอ่งที่ราบขนาดเล็กในหุบเขาของภาคเหนือตอนบน ซึ่งเดิมเคยเป็นชุมชนของชนดั้งเดิมหรือเป็นชุมชนขนาดเล็กของผู้บุกเบิกที่เข้ามาอยู่ เพราะเป็นจุดที่อยู่ในเส้นทางการค้าหรือเส้นทางเดินทัพโบราณ โดยชาวพื้นราบที่เข้าไปแสวงพื้นที่เหล่านี้มีเป้าหมายสำคัญคือ 1) ต้องการหาที่ดินเพื่อทำนา 2) เข้าไปทำสวนเมี่ยง 3) หาที่เลี้ยงวัวควาย 4) เข้าไปสัมปทานไม้ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538)

ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาวมีการนำผู้ใช้น้ำไปบุกเบิกที่นาโดยเจ้าราชรุ้ง ณ เชียงใหม่ สั่งให้กำนัน ซึ่งสมัยนั้นเรียกว่าพ่อแคว้น เกณฑ์ผู้ใช้น้ำช่วยกันบุกเบิกที่นาและก่อสร้างเหมืองฝายได้ที่นาประมาณ 100 กว่าไร่ หลังจากนั้นก็มีผู้ใช้น้ำจากอำเภออื่นๆ ย้ายเข้ามาอยู่เพิ่มมากขึ้น เช่น มาจากอำเภอแม่แตง สันทราย แม่ริม พร้าวกะ สรรภีและจังหวัดลำพูน ผู้ใช้น้ำและลูกหลานหลายคนที่ย้ายเข้ามาในสมัยนั้นยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2547) การขยายตัวของการค้าข้าวในระยะหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นปัจจัยทางเศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจภาคเหนืออย่างมาก เพราะนอกจากผู้ใช้น้ำจะเริ่มทำการผลิตเพื่อขายมากขึ้นแล้ว ที่นายังเป็นทรัพย์สินที่มีราคาสูงขึ้นเช่นกัน กลุ่มทุนในท้องถิ่นจึงแสวงหาที่ดินเพื่อให้ผู้ใช้น้ำเช่าปลูกข้าวและรับผลตอบแทนจากค่าเช่าที่เป็นผลผลิต

วิธีการหนึ่งในการแสวงหาคือการระดมแรงงานผู้ใช้น้ำขุดเหมืองฝายเพื่อนำน้ำเข้าไปในที่ดินที่รกร้างหรือยังขาดแคลนน้ำใช้ในการเพาะปลูก ในการขุดเหมืองฝายจำเป็นต้องใช้ทุนคือ ข้าว เครื่องมือ และแรงงาน ดังนั้นผู้ที่ริเริ่มขุดเหมืองฝายนอกจากจะมีทุนแล้วจะต้องมีอำนาจและอิทธิพลมากพอที่จะระดมแรงงานจากผู้ใช้น้ำ การระดมแรงงานจากผู้ใช้น้ำมีทั้งลักษณะการแบ่งปันผลประโยชน์ร่วมกับผู้ริเริ่มจะแบ่งที่ดินให้แก่ผู้เข้าร่วมการขุดตามจำนวนเป็นการทดแทนค่าแรงงานส่วนที่นาใหม่ซึ่งเพิ่มขึ้นจากการขุดเหมืองฝายเหล่านี้เจ้าของจะนำไปให้ผู้ใช้น้ำในเขตนั่นๆ เช่าและเก็บค่าเช่าเป็นผลผลิตในอัตราที่แน่นอน การแสวงหาที่ดินของกลุ่มทุนในภาคเหนือในระยะเวลาที่การค้าข้าวขยายตัวทำให้พื้นที่เพาะปลูกของภาคเหนือจำนวนมากอยู่ในมือผู้มีทุน (ปลาย้อ ชนะนนท์, 2529)

2.2.2 ยุคแสวงหาที่ดินทำกิน (ปี พ.ศ. 2464-2503)

ใน พ.ศ. 2464 มีการสร้างทางรถไฟจากกรุงเทพถึงจังหวัดเชียงใหม่ ส่งผลให้เกิดการขยายเส้นทางทางการค้า ทำให้สินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ สามารถที่จะกระจายเข้าสู่ล้านนาในปริมาณมากสะดวก สินค้าเหล่านี้มีหลากหลายชนิด คือ เสื้อผ้า ถ้วยชาม เครื่องแก้ว น้ำมันก๊าด เกลือ ไม้ขีดไฟ ยา อาหารต่างๆ สุรา บุหรี่ และจักรยาน ส่วนสินค้าออกจากล้านนาที่ส่งขายกรุงเทพฯ คือ ครั่ง สีเสียด กายาน ผืน งาช้าง หนังกสัตว์ เขาสัตว์ ขี้ผึ้ง น้ำผึ้ง และดินประสิว นอกจากนี้การสร้างเส้นทางรถไฟยังก่อให้เกิดการกระตุ้นในการเพิ่มการผลิตข้าวและสินค้าทางการเกษตรอื่นๆ เพื่อขายมากขึ้น ทางรถไฟยังก่อให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมในล้านนาเช่น โรงสีข้าว โรงเลื่อย โรงทอผ้า นอกจากนี้ความต้องการข้าวไทยของตลาดโลกหลังสงครามโลกครั้งที่ 1 เป็นเงื่อนไขสำคัญที่กระตุ้นให้มีการผลิตเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะความต้องการของตลาดยุโรป

ช่วงหลังการเข้ามาของรถไฟ ในภาคเหนือเริ่มมีการปลูกพืชใหม่ๆ อันเกิดจากการริเริ่มและทดลองของพ่อค้าคนไทย เจ้านายฝ่ายเหนือและข้าราชการส่วนกลาง เช่น นายประสิทธิ์ พุ่มชูศรี เป็นผู้ริเริ่มทดลองปลูกกะหล่ำปลี หอมหัวใหญ่ ผักกาดขาว เสด็จเจ้าดารารัศมีริเริ่มปลูกลำไย พระยาอนุบาลพายัพกิจริเริ่มและส่งเสริมให้ราษฎรปลูกถั่วเหลือง และท้ายที่สุดพ่อค้าคนจีนเป็นผู้รับซื้อผลผลิตและขนส่งไปขายกรุงเทพฯ ทางรถไฟ ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้ใช้น้ำในภาคเหนือสนใจปลูกพืชชนิดอื่นๆ นอกจากข้าว คือ ภาวะการค้าข้าวซึ่งซบเซาลงตั้งแต่ พ.ศ. 2470 เป็นต้นมา ราคาข้าวที่ลดลงทำให้เงินสดของผู้ใช้น้ำลดลง รวมทั้งการปรับปรุงถนนและทางรถไฟ ทำให้พ่อค้าชาวจีนขนส่งสินค้าประเภทพืชผลสะดวกกว่าทางเรือการปลูกยาสูบพันธุ์เวอร์จิเนียนั้นเริ่มมีการปลูกอย่างกว้างขวางเมื่อรัฐบาลขึ้นภาษีนำเข้ายาสูบจากต่างประเทศในปี พ.ศ. 2477

ต่อมารัฐบาลขยายทางรถยนต์เพื่อเชื่อมเมืองต่างๆ ในภาคเหนือโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อประโยชน์ทางการค้าและการปกครอง และตราพระราชบัญญัติการก่อสร้างทางหลวงแผ่นดิน

พ.ศ. 2495 โดยมีสาระสำคัญคือ ให้กรมทางหลวงแผ่นดินสร้างทาง 88 สาย ในภาคเหนือ ให้เสร็จภายในเวลา 4 ปี นอกจากนี้ยังมีการซ่อมแซมขยายถนนเพื่อเชื่อมระหว่างเมืองเชียงใหม่และอำเภอต่างๆ คือ เชียงใหม่-ฮอด เชียงใหม่-สันกำแพง เชียงใหม่-สันทราย และเชียงใหม่-เชียงดาว-ฝาง ส่งผลให้เกิดการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการค้า ความต้องการวัว ควาย เพิ่มขึ้น การขยายตัวของถนนเข้าสู่หมู่บ้าน ทำให้เกิดทางเกวียนวัว มีบทบาทในการบรรทุกข้าวเปลือกมาสู่โรงสีในเมืองเชียงใหม่หรือสิ่งของอื่นๆ จากหมู่บ้านสู่ตลาดมากขึ้น (สุทธิธิ ชูชาติ, 2538)

ในยุคนี้ผู้ใช้น้ำมีความต้องการเงินตราเพิ่มขึ้นและผลิตเพื่อบริโภคน้อยลง สินค้าทางการเกษตรสามารถส่งผลผลิตออกสู่ตลาดสะดวกและรวดเร็วขึ้น เนื่องจากถนนและทางหลวงเชื่อมระหว่างหมู่บ้านกับตลาด สินค้าจากตลาดหมุนเวียนย้อนกลับเข้าไปในหมู่บ้านเช่นเดียวกัน ดังนั้นการบริโภคสินค้าและสิ่งอำนวยความสะดวกของผู้ใช้น้ำจึงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ สินค้าอุตสาหกรรมเข้าไปแทนที่หัตถกรรมพื้นบ้าน เช่น เครื่องใช้พลาสติกเข้าไปแข่งขันกับเครื่องจักสาน แม้สิ่งของที่จำเป็นเคยผลิตเอง เช่น น้ำปลา ข้าวสาร ก็หันไปซื้อเอาแทน สินค้าที่ไม่เคยต้องใช้เลยก็กลายมาเป็นของจำเป็น เช่น ยาสีฟัน ผงชูรส แชมพู บุหรี่ กระทั่งสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น จักรยาน จักรยานยนต์ วิทยุ โทรทัศน์ เป็นต้น ในช่วงนี้มีการส่งเสริมและขยายการปลูกพืชพาณิชย์ใหม่ที่สำคัญ 3 ชนิด คือ ยาสูบ อ้อย และถั่วลิสง ซึ่งสามารถปลูกในที่ดอนเพราะไม่ต้องการน้ำมากนัก นอกจากนั้นยังมีการสัมปทานไม้ของบริษัทของชาวต่างชาติเพื่อนำไม้ใหญ่ไปใช้โดยเฉพาะการทำไม้หมอนรถไฟ ทำให้จำนวนต้นไม้ใหญ่ลดลงอย่างมาก ขณะเดียวกันกับการปลูกอ้อยและยาสูบซึ่งต้องใช้ไม้มาเกี่ยวน้ำอ้อยและบ่มในยา มีผลทำให้ต้นไม้ขนาดเล็กในป่าถูกตัดไปใช้อย่างรวดเร็ว (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2538)

จากความทรงจำของผู้ใช้น้ำวัย 85 ปี อัญมุล ก่องคำ (เกิด พ.ศ. 2462) เล่าว่าเดิมพ่อแม่ของอัญมุลเป็นคนบ้านปากเหมือง จังหวัดลำพูน ต่อมาได้อพยพย้ายครอบครัวมาอยู่บ้านม่วงคำ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ โดยทำงานรับจ้างรดน้ำต้นมะพร้าว รดน้ำสวนลำไยให้กับเจ้าราชบุตร หลังจากนั้นได้พากันอพยพครอบครัวมาอยู่บ้านม่วงฆ้อง (ที่ตั้งฝายวังไฮปัจจุบัน) โดยครั้งแรกมากัน 10 ครอบครัว สมัยนั้นอัญมุลยังเป็นเด็ก ในปัจจุบันนี้บรรพบุรุษของครอบครัวที่อพยพมาในช่วงนั้นเสียชีวิตไปหมดแล้วคงเหลือแต่อัญมุลคนเดียวที่ยังมีความทรงจำในสมัยอดีตเล่าให้ผู้ศึกษาฟังว่า เดิมหมู่บ้านที่อัญมุลพักอาศัยอยู่จนถึงปัจจุบันนี้ผู้ใช้น้ำเรียกว่า “บ้านหัวฝาย” หรือบ้าน “ฝั่งหมิ่น” เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกับฝั่งแม่น้ำปิงและมีฝายวังไฮมาตั้งที่นี่และเป็นหมู่บ้านแรกที่ใช้น้ำจากฝายวังไฮ ปัจจุบันมีชื่ออย่างเป็นทางการว่าบ้านม่วงฆ้อง หมู่ 3 ตำบลเชียงดาว เนื่องจากคำเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ว่า สมัยก่อนมีมะม่วงอยู่หน้าวัด 2 ต้น พอดตกกลางคืนของวันเดือนขึ้น เดือนแรม ผู้ใช้น้ำจะ

ได้ยินเสียงฆ้องดังมาจากต้นมะม่วงต้นหนึ่งที่อยู่น้ำวัด ผู้ใช้น้ำจึงพากันเรียกชื่อหมู่บ้านใหม่ว่าบ้าน
ม่วงฆ้องตราจนกระทั่งปัจจุบันนี้

ตอนที่มาอยู่ใหม่ๆ มีแกบ้าน (ผู้ใหญ่บ้าน) ชื่อ หมื่นเด่นชน พ่อแม่ของอุ้มมูลซื้อดิน
สำหรับสร้างบ้าน 1 ไร่ ในราคา 3 บาท เป็นที่อยู่อาศัยมาจนถึงปัจจุบัน ส่วนที่ดินทำกินก็ไปบุกเบิก
หักร้างถางพงเพื่อทำไร่ทำสวน เริ่มแรกยังไม่มีย่นต้องเดินไปซื้อข้าวเปลือกที่ตำบลเมืองงาย ต่อมา
ซื้อที่นาได้ 3 ไร่ราคา 8 บาท ในยุคนั้นค่าครองชีพไม่สูงเท่าปัจจุบัน ผู้ใช้น้ำสามารถการซื้อเนื้อควาย
1 บาทเอามาผสมเกลือหมักไว้ในโอ่งดินรับประทานตลอดช่วงช่วงปีใหม่พื้นเมือง เนื่องจากควาย
สมัยนั้นมีมากมาย จนถนนในหมู่บ้านที่เป็นดินโคลนตอนหน้าฝนถูกควายย่ำจนเลนตม ผู้ใช้น้ำ
เดินทางไปไหนมาไหนลำบาก สองข้างทางเต็มไปด้วยป่าแวม นอกจากการใช้ควายแล้วอุ้มมูลซื้อรถ
ถีบ (รถจักรยาน) โดยผ่อนจากเจ้าในตลาดเชิงดาวเดือนละ 1 บาท ผ่อนอยู่ 12 เดือนจึงได้ซื้อรถถีบ
แทนควาย กลางคืนไม่มีไฟฟ้าใช้ เวลาไปแอมสาว (วัฒนธรรมของหนุ่มสาวภาคเหนือที่ผู้ชายจะไป
จีบผู้หญิงต้องไปที่บ้านผู้หญิงตอนกลางคืนและมีการพูดคุยกัน โดยอยู่ในความดูแลของพ่อแม่ฝ่าย
หญิง) ตอนกลางคืนต้องระวังเสือจะออกจากป่ามากัด โดยมากแล้วเสือจะกัดหมาที่ออกมาเห่าเสือแต่
คนเดินไปไหนมาไหนตอนกลางคืนก็ต้องระวังตัว เมื่อความมืดในช่วงกลางคืนเป็นอุปสรรคผู้ใช้น้ำ
สร้างแสงสว่างจากขี้ยา (ได้ซึ่งทำจากยางไม้ชนิดหนึ่ง) ต่อมาพัฒนาเป็นตะเกียงน้ำมันก๊าด เรียกว่า
กม (ตะเกียงสังกะสี ใช้เส้นฝ้ายชุบน้ำมันก๊าดทำไส้ตะเกียงแล้วจุดไฟ ผู้ใช้น้ำยากจนนิยมใช้กระป๋อง
นมตรามะลิ)

บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนของผู้คนในปัจจุบันนี้ยังเป็นป่าดงดิบ นอกจากจะมีเสือเข้ามา
เพ่นพ่านในหมู่บ้านแล้วยังสามารถได้ยินเสียงชะนีเสียงลิงร้องจากป่าได้ถนัด ป่าในสมัยนั้นมีไม้สัก
เป็นจำนวนมาก อุ้มมูลจำได้ว่ามีฝรั่งเข้ามาทำไม้ชื่อบริษัทบอร์เนียว¹ มีเครื่องมือตัดไม้เป็นเลื่อยวง
เดือน อุ้มมูลเคยไปรับจ้างทำไม้ (การใช้มีดตัดเป็นรอยวงรอบต้นไม้เพื่อเป็นรอยให้คนต่อไปใช้
เลื่อยวงเดือนตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ได้ง่ายขึ้น: ผู้ศึกษา) ได้ค่าแรงต้นละ 50 สตางค์ ไปกับเพื่อนบ้าน
2 คนช่วยกันทำได้วันละ 10 ต้น ไม้เมื่อก่อนนี้แน่นขนาดแต่ละต้นมีขนาดใหญ่เท่ากำย (ตะกร้าใส่
กะหล่ำ เส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 50 เซนติเมตร: ผู้ศึกษา) มีทั้งไม้เต็ง ไม้เหียง ไม้ปา ไม้สัก ฝรั่ง
ตัดไม้เสร็จแล้วใช้ช้างลากออกจากป่าลงแม่น้ำปิง ล่องแพให้ลอยไปขึ้นฝั่งที่ตัวเมืองเชียงใหม่ใน
ฤดูฝน ผู้ใช้น้ำจะไม้กล้าลักขโมยหรือเข้าไปยุ่งกับไม้ของฝรั่งเพราะว่ากลัวกฎหมาย กลัวเจ้านายใน
สมัยนั้น แม้แต่จะเข้าไปตัดไม้ใหญ่มาสร้างบ้านก็ไม่กล้าทำเพราะกลัวถูกลงโทษ

¹ บริษัทบริติชบอร์เนียวจำกัด: ผู้ศึกษา

บ้านของอุ้มมูลนั้นเดิมเป็นบ้านฟากไม้ไผ่ มุงคา ผู้ใช้น้ำในสมัยนั้นสร้างบ้านอย่างง่าย ๆ ด้วยวัสดุที่หาได้จากธรรมชาติ ได้แก่ ไม้ไผ่ หลังคานั้นมุงด้วยใบตองตึง ใบคา นำมาถักเป็นผืนแล้วนำไปมุงหลังจาก เวลานั้นฝนหลังคารั่วก็ต้องซ่อมแซม โดยการใช้แรงงานในครัวเรือน ตอนอุ้มมูลอายุ 9 ขวบ เคยไปรับจ้างเลี้ยงควายที่บ้านวังจ้อม ได้ค่าแรงแลกข้าวปีละ (ฤดูทำนาหนึ่งๆ) 15 ตังเอามาให้พ่อแม่ที่บ้าน พ่ออายุได้ 15 - 16 ปีไปรับจ้างเรียงหิน ส่องกล้องเพื่อทำถนนราดยาง (ถนนเชียงใหม่-ฝาง ปัจจุบัน) ได้ค่าแรงวันละ 30 สตางค์ รวมแล้วเดือนหนึ่งได้ค่าแรง 9 บาท เมื่อมีที่ดินก็เริ่มปลูกกะหล่ำ หอม พริก ยาสูบ และยาพื้นเมือง นำใบยาพื้นเมืองมาทำยาเส้นตากแห้ง เดินไปขายไกลถึงอำเภอจอมทองในราคาห่อละ 5 สตางค์ ในช่วงที่ว่างจากการทำไร่นา อุ้มมูลจะออกไปค้าขายต่างอำเภอและให้ภรรยาค้าขายเหล้าและอาหารที่บ้านเหล่าสมัยนั้นราคาขวดละ 5 บาท 50 สตางค์ อุ้มมูลค้าควายโดยซื้อควายจากอำเภอพร้าว และตำบลเมืองงาย อำเภอเชียงดาว ซื้อมาครั้งละ 6-10 ตัว ได้กำไรครั้งละ 50 - 600 บาท เมื่อรับซื้อมาแล้วก็จะมัดไว้ที่บ้านคนที่รับซื้อควายจะมาซื้อต่อ ส่วนหนังควายแห้งซื้อมากิโลกรัมละ 5-10 บาท แล้วแบ่งขายมีกำไรเพียงเล็กน้อย เคยซื้อหมู 36 ตัว ราคา 2 พันกว่าบาท เอาไปขายที่ตำบลเมืองงายได้กำไร 600 บาท สมัยก่อนเกลือแบ่งขายถุงละ 5 สตางค์ ปลาแห้งถุงละ 10 สตางค์ เวลาไปเวียง (อำเภอเมืองเชียงใหม่) จะซื้อหอม (ผู้ใช้น้ำในภาคเหนือเรียกกระเทียมว่า หอมหรือ หอมขาว) จากผู้ใช้น้ำด้วยกันใส่กระสอบนั่งรถคอกหมูของต๋ามิ่ง (รถโดยสารสมัยนั้น) ซื้อมากระสอบละ 4 บาท ไปถึงในเมืองขายกระสอบละ 4 บาท ห้าสิบสตางค์ ค่ารถไปกลับ 25 สตางค์ เมื่อขายกำไรจึงเอาเงินกลับมาให้เจ้าของหอมตามที่ตกลงกันไว้ในราคากิโลกรัมละ 4 บาท ที่เหลือเป็นกำไรของอุ้มมูล นอกจากการค้าขายแล้วอุ้มมูลเล่าว่าในหมู่บ้านมีความอุดมสมบูรณ์ผู้ใช้น้ำสามารถหาอาหารจากป่าได้หน่อไม้ เต่า เม่น นก เห็ดต่างๆ ส่วนในน้ำก็มีปลา ปลาช่อนตัวเท่าแขน นอกจากนี้ก็ปลา จี่สุ่น ปลาเหยียน (ปลาไหล) ปลาสะปึก ตัวโตกว่าในปัจจุบัน (สัมภาษณ์นายมูล ก่องคำ, สิงหาคม 2547)

อีกครอบครัวหนึ่งที่มาอยู่ภายหลังเมื่อมีบ้านเรือนบริเวณลุ่มน้ำเชียงดาวประมาณ 50 ครอบครัวอาศัยอยู่บ้างแล้ว คือ ครอบครัวของอุ้มหลวงซึ่งเป็นพ่อแม่ของกำนัน ตำบลเชียงดาวคนปัจจุบัน (พ.ศ.2547) พ่อแม่ของอุ้มหลวงบ้านเดิมนั้นอยู่อำเภอสันป่าตองทำไร่นาทำมาค้าขายอยู่บ้านม่วงหุ้งเมื่อปี พ.ศ. 2347 โดยผู้ใช้น้ำที่อยู่ก่อนเป็นคนบ้านม่วงคำอำเภอแม่แตง อุ้มหลวงเกิดในปี พ.ศ. 2472 ปัจจุบันอายุ 75 ปี เมื่อพ่อแม่พากันย้ายมาอยู่ที่บ้านม่วงหุ้งอุ้มหลวงยังอยู่ชั้น 14 อุ้มหลวงเล่าว่าผู้ใช้น้ำสมัยก่อนมีความลำบากถ้าเห็นที่ไหนมีไร่นาสามารถทำมาหากินได้ก็จะพากันขนย้ายครอบครัวเข้าไปอาศัยอยู่ สมัยก่อนอุ้มมูลเข้าใจยังไม่มีความหมายหวงห้าม ผู้ใช้น้ำสามารถอพยพไปทำมาหากินตามความเห็นว่ามีธรรมชาติหรือที่ดินที่อุดมสมบูรณ์และสามารถตั้งหลักแหล่งประกอบอาชีพได้

สมัยเมื่อยังทำสวนทำนาได้อยู่หลวงทำนา 15 ไร่ อาศัยเงินจากการค้าเล็กๆ น้อยๆ ภายในครอบครัวจากการปลูกผักเช่น กะหล่ำ ผักกาดหาวข้ามน้ำไปขายตลาดเชียงดาวตั้งแต่ตีสองตีสาม อาศัยแสงสว่างจากแควไฟ (ผ้าชุบน้ำมันก๊าดพันปลายไม้) นอกจากนี้ยังทำสวนปลูกหอม ปลูกยาสูบ เพื่อขายเอาเงิน แม่ของอยู่หลวงทำไร่ฝ้ายและทอผ้าฝ้ายและเย็บเสื้อผ้าใส่เองอย่างง่ายๆ ซื่อๆ มาเรื่อยๆ จนได้ 15 ไร่ การทำนาในสมัยก่อนไม่มีการใช้ปุ๋ยหรือยามาแมลงเนื่องจากในการเตรียมดินเพื่อปลูกข้าวนั้น ผู้ใช้น้ำจะไถครั้งแรกเพื่อพลิกหน้าดินตากแดดไว้ให้หญ้าตาย หลังจากนั้นไถผานอีก 2-3 รอบจนกว่าดินจะละเอียดและหญ้าเน่าตายกลายเป็นปุ๋ยธรรมชาติให้กับนาข้าว ปัจจุบันหญ้าขึ้นในนามากเนื่องจากคนอยู่ยุคที่เร่งรีบใช้รถไถนาเพียงครั้งเดียวทำให้หญ้าตายไม่หมด ผู้ใช้น้ำจึงต้องใช้ยามาหญ้า ส่วนแมลงศัตรูข้าว เช่น ปัญหาปลูกต้นข้าวในสมัยก่อนผู้ใช้น้ำจะจับปูไปทำน้ำปุ๋ยเพื่อเก็บไว้ทำน้ำพริกหรือผสมอาหารพื้นเมือง เช่น แกงหน่อไม้ ย่าหน่อไม้ เป็นต้น ทำให้ปลูกกำจัดด้วยวิธีการที่เป็นประโยชน์ต่อคน ในปัจจุบันถ้าผู้ใช้น้ำอยากได้ปุ๋ยต้องรีบไปเก็บก่อนที่จะมีการฉีดยามาหญ้า เนื่องจากกลัวสารพิษหลังจากนั้นปุ๋ยจะตายหมดหาปูมาทำน้ำปุ๋ยได้ยากขึ้น

ผู้ใช้น้ำอีกหมู่บ้านหนึ่งในลุ่มน้ำเชียงดาวคือ พ่อจันทร์ สารจันทร์ (อายุ 69 ปี) และแม่เป็ง สารจันทร์ (อายุ 65 ปี) เล่าว่าแต่เดิมมาหมู่บ้านดงฝั่งทิศตะวันออกของแม่น้ำปิงนี้ผู้ใช้น้ำเรียกชื่อว่า “บ้านดงม่วงฝ้าย” เนื่องจากก่อนที่จะมีชายเข้ามาอยู่นั้นมีวัดร้างและต้นมะม่วงฝ้ายขนาดใหญ่เท่ากับสองคนโอบอยู่ 1 ต้น ชื่อบ้านดงม่วงฝ้ายจึงมาจากความที่สภาพหมู่บ้านในเวลานั้นมีสภาพเป็นป่าดงสมบูรณ์และมาจากต้นมะม่วงฝ้ายขนาดใหญ่ข้างวัดร้างนั่นเอง สมัยหลังสงครามโลก บริเวณฝั่งตรงข้ามกับทำน้ำวัดอินสมัยนั้นเป็นป่าโง่ (หมายถึง ป่ารก มีหญ้าขึ้นเยอะ) และป่าไม้เป่า ถนนจากทำน้ำเป็นถนนดิน เป็นทางเดินของผู้ใช้น้ำที่จะมาข้ามน้ำที่นี่ แม่เป็งเล่าว่าถนนสายนี้มีผู้ใช้น้ำจากอำเภอพร้าวเดินเอาของมาค้าขายข้าวสาร มีคนยกคนจนรออยู่ตามข้างทางเพื่อรอซื้อข้าวสารจากพ่อค้าที่มาจากอำเภอพร้าว ลิตรละ 30 สตางค์ นอกจากข้าวสารก็ยังมีไข่ฟองละ 10 สตางค์ สมัยนั้นมีกลุ่มผู้ใช้น้ำที่อาศัยอยู่แถบชาวป่าอีกกลุ่มหนึ่งเลยจากบ้านดงไปทางทิศตะวันออกเรียกว่า “ชุมชนชาวเม็งหรือบ้านห้วยเม็ง” คนเมืองจะเรียกชื่อสถานที่แห่งนี้ตามชื่อของคนเม็งที่มาอาศัยอยู่ที่นี้เป็นคนแรก เช่น “สันป่าด้าย” แสดงว่ามีชาวเม็งชื่อว่าปายด้ายมาอาศัยอยู่เป็นคนแรก “ห้วยลุงอูด” มีลุงอูดมาอาศัยอยู่เป็นคนแรก เป็นต้น ในช่วงนั้นยังไม่มีปะหล่อง หรือมูเซอเข้ามาอยู่ ชนที่อาศัยอยู่มาก่อนสันนิษฐานว่าเป็นพวกลัวะกับเม็ง พวกลัวะทำไร่อยู่บนดอย ส่วนพวกเม็งอาศัยอยู่บนพื้นราบ ต่อมาเกิดการผสมผสานและการแต่งงาน กันในหมู่คนลัวะ คนเม็ง และคนพื้นเมืองที่อพยพเข้ามาอยู่เกิดการขยายตัวมากขึ้นก็คงเหลือแต่คนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ในลุ่มน้ำเชียงดาว ปัจจุบันยังสามารถพบถ้วยชามและร่องรอยหลักฐานการตั้งบ้านเรือนของชาวลัวะและเม็งอยู่บริเวณชายป่าเป็นอันมาก

หมู่บ้านถัดไปคือบ้าน “ทุ่งหลุก” เหตุที่เรียกชื่อนี้เนื่องจากสมัยก่อนเนื่องจากผู้ใช้น้ำใช้หลุกเป็นเครื่องมือในการวิดน้ำซึ่งใช้กันมากในเขตลุ่มน้ำเชียงดาว พื้นที่บ้านทุ่ง หลุกและวิถีชีวิตของผู้ใช้น้ำจึงคล้ายคลึงกับผู้ใช้น้ำในหมู่บ้านอื่นๆ ในลุ่มน้ำแม่ปิงเนื่องจากมีการเคลื่อนย้ายครอบครัวมาอาศัยอยู่ในช่วงเวลาใกล้เคียงกัน หลังฤดูการทำนาผู้ใช้น้ำบางคนเช่นพ่อมา ฟองอิน ไหล (แก่ฝ่ายคนปัจจุบัน) แสวงหารายรับโดยการค้าวัว ค้าควาย โดยซื้อควายแล้วพาเดินเท้าไปตามถนนคนเดินลัดเลาะตามคอกเชียงดาวแวะพักริมทางที่อำเภอแม่แตงและอำเภอแม่อริม นำควายไปขายที่กาดวัวบ้านแม่ย้อย อำเภอสันทราย บางครั้งไปไกลถึงตลาดทุ่งป่าค้ออำเภอสันป่าตอง ทำให้มีเงินมาใช้จ่ายหลังฤดูทำนา

ในช่วงเวลานี้มีผู้ใช้น้ำจากอำเภออื่นเข้ามาอาศัยอยู่ที่ลุ่มน้ำเชียงดาวเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ มีการขยายพื้นที่ทำกินเข้าไปในเขตป่าเพิ่มมากขึ้นปัจจัยที่ดึงดูดและส่งเสริมให้ผู้ใช้น้ำเข้าไปบุกเบิกที่ทำกินในเขตป่าอันเป็นปัจจัยสำคัญอย่างมากและเป็นลักษณะเฉพาะของช่วงสมัยนี้ คือ 1) การทำสัมปทานไม้ของชาวต่างชาติและการทำสัมปทานไม้ของบริษัทคนไทยเพื่อทำเป็นหมอนรถไฟ ทำให้ไม้ใหญ่หมดไป จึงสะดวกต่อการบุกเบิกเป็นที่ดินทำกิน 2) การขายตัวของพืชพาณิชย์ โดยเฉพาะยาสูบ อ้อย และถั่วลิสง กระตุ้นให้เกิดความต้องการขยายพื้นที่เพาะปลูกเข้าไปในพื้นที่ดอนเพราะเป็นพืชที่ไม่ต้องการน้ำมาก 3) การที่ทางรัฐบาลเริ่มกำจัดโรคมาลาเรียด้วยยาดีดีที ช่วยลดปัญหาโรคภัยไข้เจ็บในป่าลงอย่างมาก ทำให้ผู้ใช้น้ำสามารถตั้งชุมชนขึ้นในเขตป่า 4) ทางราชการเข้าไปจัดตั้งชุมชนในเขตป่าเป็นหมู่บ้านอย่างเป็นทางการ เก็บภาษีบำรุงท้องที่ (ภ.บ.ท.5) และในปี 2498 ให้มีการแจ้งการครอบครองและออกเอกสาร ส.ค.1 ให้ แม้จะไม่ใช่ออกสารสิทธิแต่ผู้ใช้น้ำก็คิดว่าเป็นเอกสารสิทธิชนิดหนึ่ง แม้ว่ารัฐบาลจะออกพระราชบัญญัติป่าไม้ในปี พ.ศ. 2484 แต่เนื่องจากกฎหมายในสมัยนั้นยังไม่เข้มงวดมากนักผู้ใช้น้ำที่บุกเบิกที่ทำกินในเขตป่าเนื่องจากต้องการที่ดินในการปลูกพืชเพิ่มมากขึ้น

2.2.3 ยุคการผลิตเพื่อขาย (พ.ศ. 2504-2530)

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาฉบับที่ 1 รัฐบาลได้สนับสนุนการเพิ่มผลผลิตในภาคเกษตร โดยการปรับปรุงระบบชลประทาน พัฒนาพันธุ์พืช เพิ่มปริมาณการใช้ปุ๋ยและเทคโนโลยีในด้านอุตสาหกรรมรัฐต้องปล่อยให้เอกชนและต่างชาติเข้ามาดำเนินการและเสนอมาตรการสนับสนุนอุตสาหกรรม จนกระทั่งปี พ.ศ. 2504 รัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ตั้งคณะกรรมการพัฒนาภาคเหนือขึ้นเพื่อพิจารณาแนวทางในการพัฒนาภูมิภาค โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจและสังคมและป้องกันการแทรกซึมของคอมมิวนิสต์ โดยเน้นหนักไปที่การสร้างทางหลวง และเขื่อนภูมิพลเพื่อหวังให้ภาคเหนือมีรากฐานการพัฒนาอุตสาหกรรมที่กว้างขวาง

ออกไป ภายใต้นโยบายการส่งเสริมผลิตผลการเกษตรเพื่อการตลาด มีการปลูกพืชพาณิชย์หลังฤดูการเก็บเกี่ยว เช่น ถั่วเหลือง หอม กระเทียม หรือเกษตรแบบพันธสัญญา เช่น ข้าวโพดฝักอ่อน ทำให้ผู้ใช้น้ำเข้าไปขยายพื้นที่เพาะปลูกในบริเวณป่าสงวนเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ยังขยายสินเชื่อให้กับเกษตรกรโดยให้เกษตรกรโดยให้เกษตรกรรวมกลุ่มเป็นกลุ่มลูกค้าสหกรณ์ ลูกค้า ธกส. ทำให้ผู้ใช้น้ำที่ปลูกพืชพาณิชย์รู้จักการเป็นหนี้ และเป็นหนี้เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2547)

จากการรับการส่งเสริมการเกษตรอย่างต่อเนื่อง ทำให้สายพันธุ์พื้นเมืองที่มีอยู่เดิมหายไปจากชุมชนและมีสายพันธุ์ใหม่เข้ามาแทนที่ เช่น ข้าวเหนียวพันธุ์ กข. 6 ถั่วเหลืองมีการใช้ปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช เพิ่มมากขึ้นจนส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้ลำน้ำปนเปื้อนสารเคมีดินเสื่อมคุณภาพและเกิดโรคแมลงระบาด การส่งเสริมปลูกพืชพาณิชย์ ส่งผลกระทบต่อการใช้ทรัพยากรในชุมชน เป็นต้นว่า การเข้าบุกเบิกเพื่อที่ดินทำกินในเขตป่า ทำให้พื้นที่ป่าไม้ลดลง รวมทั้งการแย่งชิงน้ำเพื่อการเกษตร การที่ผู้ใช้น้ำต้องแสวงหาเงินตราเพื่อซื้อสินค้าบริโภคทำให้ผู้ใช้น้ำต้องเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตให้เพียงพอทั้งการบริโภคเองและการขาย ตั้งแต่ทศวรรษ 2500 เป็นต้นมา ผู้ใช้น้ำจึงเริ่มต้องการเทคโนโลยีในการผลิต เช่น ปุ๋ยและเครื่องทุ่นแรง ซึ่งเปลี่ยนจากการผลิตที่พึ่งทางธรรมชาติ แรงคนในครอบครัวและสัตว์เลี้ยง ไปสู่การผลิตที่พึ่งพิงทุนและแรงงานรับจ้าง ในด้านที่เกี่ยวข้องกับทุน ผู้ใช้น้ำเข้ามาสู่ระบบการแลกเปลี่ยนที่มีพ่อค้าควบคุมผ่านการซื้อสินค้าทางการเกษตรที่ใช้แทนแรงงาน เช่น ปุ๋ยเครื่องสูบน้ำ รถไถ หัวฉีดน้ำ และระหัดวิดน้ำในระบบผ่อนส่ง ดังนั้นผู้ใช้น้ำจึงเป็นฝ่ายที่ต้องพึ่งพิงพ่อค้าทั้งในการกระจายผลผลิตออกสู่ตลาดและการรับเอาสินค้ามาบริโภคและเทคโนโลยีใหม่ๆ (ปลายอ้อ ชนะนนท์, 2529)

รถจักรยานยนต์เป็นสินค้าที่สำคัญอย่างหนึ่งพ่อค้านารถจักรยานยนต์เข้ามาจำหน่ายในชนบทพร้อมสินค้าอื่นๆ เช่น น้ำมันก๊าด ไม้ขีดไฟ เทียนไข เครื่องใช้ในครัวเรือน ระหว่าง พ.ศ. 2510-2515 ส่วนรถไถนาเริ่มเข้ามามีบทบาทในระหว่างปี พ.ศ. 2515-2520 แต่ในปริมาณน้อย ผู้ใช้น้ำส่วนมากยังใช้แรงงานวัว ควาย และค่อๆ มีบทบาทมากขึ้น การใช้เกวียนลากจิ้งจ่อๆ ลดความสำคัญลงในปี พ.ศ. 2510 ลักษณะดังกล่าวชัดเจนขึ้นเมื่อเกิดโครงการเงินผันออกสู่ชนบทตั้งแต่ พ.ศ. 2518 มีการสร้างถนนเข้าสู่หมู่บ้าน บทบาทของรถยนต์จึงเข้ามาทำหน้าที่ขนส่งสินค้าแทนเกวียน ระหว่างปี พ.ศ. 2523-2535 มีการขยายตัวของไฟฟ้าเข้าสู่ชนบท ประกอบกับการขยายตัวทางด้านโทรทัศน นอกจากนี้ยังมีการขยายตัวของสื่อสารมวลชนอื่นๆ เช่น วิทยุ หนังสือพิมพ์ ประกอบกับการโฆษณาขายสินค้าและนโยบายรัฐบาลทำให้เกิดความนิยมสินค้าสำเร็จรูปหรือผลิตจากโรงงานประเภทฟุ่มเฟือยอย่างไม่จำกัดจำนวนสินค้าเช่น รถยนต์และรถจักรยานยนต์มากขึ้น (สุทธิทิ ชูชาติ, 2538) ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชิงดาวเริ่มมีไฟฟ้าใช้เมื่อ พ.ศ. 2519 ทำให้ผู้ใช้น้ำนะที่มีฐานะร่ำรวยเริ่มซื้อโทรทัศน์เข้ามา ต่อมาสินค้าประเภทเครื่องใช้ไฟฟ้า

ก็แพร่หลายมากขึ้นเนื่องจากผู้ใช้น้ำได้เงินสดจากการขายผลผลิตมากขึ้น การนำสินค้าจากโรงงานเข้าสู่หมู่บ้านในเขตต่างๆ ของภาคเหนือจึงมีผลทำให้การปลูกฝ้าย เพื่อใช้ทอผ้าใช้เอง การนำหินมาตีกับเหล็ก เพื่อทำให้เกิดไฟ การปั้นเครื่องปั้นดินเผา การผลิตเครื่องใช้ทำด้วยเหล็ก การใช้น้ำมันหมู หรือ ใช้น้ำมันซึ่งสกัดจากต้นยางมาจุดให้แสงสว่างเวลากลางคืนเริ่มหมดไป (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2529)

ในช่วงปี พ.ศ. 2500 อัยมูลสร้างบ้านใหม่เป็นบ้านไม้ อัยมูลเล่าว่าเป็นไม้ป้าย (ป้าย หมายถึง ไม้งามๆ ที่มีขนาดและราคาดีนั้นฝรั่งตัดไปหมดแล้วเหลือแต่ไม้ที่เหลือ ฝรั่งไม่เอาแล้ว พอหมดยุคศัปทานของอังกฤษผู้ใช้น้ำก็ไปเอาไม้มาสร้างบ้านได้) การสร้างบ้านก็ใช้แรงงานเพื่อนบ้านและคนในครัวเรือนช่วยกันทำ ในสมัยนี้บ้านผู้ใช้น้ำส่วนใหญ่เริ่มมุงลอน (กระเบื้องขนาดยาวประมาณ 1 ฟุต กว้าง ครึ่งฟุต) ช่วงปี 2520 มีการขยายถนนในหมู่บ้านและสร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำปิง ทำให้ชุมชนมีการขยายตัวมากขึ้นเพราะว่าคนสามารถเดินทางไปได้สะดวกมากขึ้น ชุมชนได้ขยายตัวไปทำมาหากินในเขตป่ามากขึ้น “ยุคข้าวปุ้น (สะพานคอนกรีต) เข้ามาทำให้มีพวกคนเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตัวมากขึ้น มีการซื้อขายที่ดิน การบุกกรุกแผ้วถางป่าเพื่อขายมากขึ้น คนต่างถิ่นก็เข้ามาอาศัยอยู่กันมากขึ้น” (สัมภาษณ์เบ๊ิง สาระจันทร์,สิงหาคม 2547) ป่าไม้หลังปี พ.ศ. 2520 มีการทำสวนป่าโดยเอาแรงงานชาวปะหล่อง อีก้อ มูเซอเข้ามาปลูกป่า เนื่องจากค่าแรงสมัยนั้นมีราคาถูกกว่าคนเมืองพื้นราบส่วนใหญ่รับจ้างวันละ 20 บาท แต่การจ้างกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้ใช้เงินค่าแรงไม่ถึง 20 บาทต่อวัน ผู้ใช้น้ำการกระทำกับป่าแบบนี้ว่า “ล้มไม้เดิมปลูกไม้เข้าแถว” เช่น สวนสัก ต้นสน โดยเอาอีก้อเข้ามาก่อนพอปลูกป่าเสร็จแล้วก็ตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่บนดอยต่อต่อมาในพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาวมีการประกาศป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2516 เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว พ.ศ. 2521 และในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แตงกรมป่าไม้เขตป่าสงวนแห่งชาติเชียงดาว พ.ศ. 2514 และประกาศเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าเชียงดาว พ.ศ. 2526

2.2.4 ยุคแย้งชิงทรัพยากร (พ.ศ.2530-ปัจจุบัน)

ปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นในทศวรรษ 2530 ทำให้รัฐกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมนำการส่งออก ทำให้รัฐและทุนในรูปแบบธุรกิจขนาดใหญ่บุกเข้าไปในชนบท ทำให้ฐานทรัพยากรธรรมชาติซึ่งผู้ใช้น้ำเคยใช้ประโยชน์สำหรับการดำรงชีพอยู่ในสภาพที่ถูกขูดแฉกและทำลาย (ประกาศ ปับตบแต่ง,2545:บทสรุปผู้บริหาร) ในพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาว มีการเข้ามากว้านซื้อที่ดินเพื่อเก็งกำไรของกลุ่มทุนจากภายนอกในช่วงเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ ซึ่งมีพื้นที่หลายแห่งกลุ่มทุนเข้าไปซื้อที่ดินในเขตป่า ที่สาธารณะที่ผู้ใช้น้ำใช้ประโยชน์ร่วมกัน และในช่วงปี พ.ศ.2533-2534 โดยการสนับสนุนงบประมาณจากราชการ โลกในวงเงินหลายพันล้านบาท ให้มีการเร่งรัดออก

โหนดที่ดิน โดยมีการปรับปรุงขั้นตอนการออกโฉนดให้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น เรียกว่า การเร่งรัดออกโฉนดที่ดินโดยวิธีการเดินสำรวจ ภายใต้โครงการเร่งรัดออกโฉนดที่ดินดังกล่าวกลายเป็นช่องว่างให้เกิดขบวนการเก็งกำไรจากการซื้อขายที่ดินร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐและผู้นำท้องถิ่น บางส่วนทำการเร่งรัดออกโฉนดในที่ดินที่ป่าที่ผู้ใช้น้ำใช้ประโยชน์ร่วมกัน โดยมีขอบ บางแห่งมีการสร้างรีสอร์ต ล้อมรั้ว ปิดกั้นไม่ให้ผู้ใช้น้ำเข้าไปใช้ประโยชน์จากทรัพยากร การที่รัฐประกาศเขตอนุรักษ์ทับที่ทำกินของผู้ใช้น้ำก็เช่นกัน พื้นที่ 3 กลุ่มน้ำเต็มไปด้วยเขตป่าสงวนแห่งชาติ อุทยานแห่งชาติ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา พ.ศ.2532 ครอบคลุมลุ่มน้ำเชียงดาว

ผลของนโยบายดังกล่าวก่อให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรระหว่าง 4 ฝ่ายด้วยกันคือ รัฐ เจ้าหน้าที่ของรัฐและผู้มีอำนาจ ทูนอกชน ชุมชนและผู้ใช้น้ำกลุ่มต่างๆในชุมชน ซึ่งปรากฏเป็นปัญหาใหญ่ๆ 4 ลักษณะคือ ลักษณะแรก รัฐพยายามยึดทรัพยากรคืนจากผู้ใช้น้ำโดยอ้างว่าเพื่อการอนุรักษ์และไม่ยอมรับสิทธิการใช้ป่าตามประเพณีของผู้ใช้น้ำ ลักษณะที่สอง กลุ่มที่มีอำนาจทุนธุรกิจเอกชนรับการสนับสนุนจากรัฐใช้อำนาจอิทธิพลปิดกั้นสิทธิการใช้ทรัพยากรของผู้ใช้น้ำที่มีอยู่เดิม และเจ้าหน้าที่ของรัฐโดยมิชอบหาประโยชน์จากทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สามการละเมิดสิทธิการใช้ทรัพยากรระหว่างชุมชน เพราะรัฐไม่ยอมรับอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชน ลักษณะที่สี่การแย่งชิงทรัพยากรระหว่างกลุ่มคนต่างๆในชุมชนทั้งที่มีฐานะแตกต่างกันและมีความขัดแย้งกันในการรักษาผลประโยชน์ของชุมชน ลักษณะทั้ง 4 นี้สร้างแรงกดดันต่อการใช้ป่าทำให้ป่าไม่ถูกทำลายมากขึ้น (ฉลาดชาย รมิตานนท์ และคณะ, 2536)

ภายใต้กระแสความขัดแย้งจากการแย่งชิงทรัพยากรอันเนื่องมาจากนโยบายรัฐก่อให้เกิดการต่อสู้คัดค้านของผู้ใช้น้ำตามพื้นที่ต่างๆในภาคเหนือตอนบนไม่ว่าจะเป็นการคัดค้านสัมปทานป่าการเช่าที่ป่าสงวนเสื่อมโทรมเพื่อทำสวนป่า ทำที่พักรีสอร์ต การจัดการชุมชนเรียกร้องให้มีการแก้ไขปัญหาการอพยพคนออกจากป่า การจับกุมผู้ใช้น้ำที่ทำไร่ ในเขตป่าอนุรักษ์ซึ่งการคัดค้านนโยบายของรัฐนี้ ผู้ใช้น้ำรวมตัวจัดตั้งองค์กรในชุมชนและรวมกันเป็นเครือข่าย เช่น คณะกรรมการเกษตรภาคเหนือ (คกน.) เครือข่ายป่าชุมชนภาคเหนือซึ่งทำการเคลื่อนไหวเรียกร้อง พ.ร.บ. ป่าชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ.2533 โดยการนำเสนอร่าง พ.ร.บ.ป่าชุมชนต่อสภาผู้แทนราษฎรมีหลักการสำคัญ คือ การส่งเสริมความร่วมมือระหว่างรัฐกับประชาชนหลายฝ่ายในการดูแลจัดการป่าและตระหนักถึงความสำคัญของวัฒนธรรมและประเพณีของชุมชนในการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและเปิดโอกาสให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถกำหนดแนวทางการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนโดยสอดคล้องกับวัฒนธรรมและประเพณีของแต่ละท้องถิ่น มีการตรวจสอบดูแลจากคณะกรรมการซึ่งเป็นตัวแทนจากภาครัฐและประชาชน โดยจะเห็นได้ว่าส่วนหนึ่งของการขยาย

เขตอนุรักษ์ของรัฐ สืบเนื่องมาจากปี พ.ศ.2532 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ที่ภาคใต้ทำให้น้ำป่าพัดพาเอา ดิน ท่อนซุง บนเขาทำลายชีวิต บ้านเรือน ไร่นาเป็นจำนวนมากจนเกิดแรงกดดันต่อประสิทธิภาพ การควบคุมจัดการป่าของกรมป่าไม้ส่งผลให้รัฐบาลสมัยนั้นประกาศปิดสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศ และหันกลับมาเน้นนโยบายการอนุรักษ์แทน โดยการประกาศพื้นที่ป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้นจนนำไปสู่ ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนผู้ใช้น้ำในเขตป่ามากขึ้นเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2547)

จากสถานการณ์การแย่งชิงทรัพยากรป่าไม้และกรรมสิทธิ์ในที่ดิน การใช้ที่ดินอย่าง เข้มข้น น้ำในลำห้วยหลายสายเริ่มแห้งลง แม่น้ำในลำน้ำปิงเริ่มลดปริมาณก่อนเพราะจำนวนของป่า ลดน้อยลง ผู้ใช้น้ำในลุ่มน้ำเชียงดาวยังอยู่ในวังวนของการปลูกพืชพาณิชย์ การกู้ยืมเงินจาก ธกส. หนี้ที่ไม่มีวันหมดทำให้เกิดการดิ้นรนประกอบอาชีพนานาชนิดและปลูกพืชที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้ยังคงสามารถครองชีพอยู่ได้ ความหวังของผู้ใช้น้ำที่มีฐานะปานกลางส่วนใหญ่จะอยู่ที่ลูก ผู้ใช้น้ำทำงานส่งลูกให้เรียนหนังสือเพื่อจะได้ไปประกอบอาชีพอื่นและหนุ่มสาวรุ่นใหม่เริ่มดิ้นรน ออกจากวงจรอาชีพผู้ใช้น้ำได้โดยการไปประกอบอาชีพอื่น เช่น รับจ้างทั่วไปในเมือง ซ่อม มอเตอร์ไซค์ เสริมสวย เป็นพนักงานห้างสรรพสินค้า รับราชการและทำการค้า มากขึ้น เพราะฉะนั้น จะยังคงเหลือผู้ใช้น้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำเชียงดาวรุ่นอายุ 40 ปีขึ้นไปที่ยังทำนาส่วนคนรุ่นต่อๆ มากไป ประกอบอาชีพอื่นมากขึ้น

ตารางที่ 2.1 ปริมาณการถือครองที่ดินบ้านม่วงม้อง

จำนวน (ไร่) การถือครองที่ดิน	จำนวนผู้ถือครอง (ราย)	หมายเหตุ
1-5 ไร่	12	* เจ้าของเป็นคนอำเภอเมืองเชียงใหม่ 1 ไร่
6-10 ไร่	19	* เจ้าของเป็นคนอำเภอเมืองเชียงใหม่ 6 ไร่ และคนกรุงเทพฯ 6 ไร่
11-15 ไร่	14	
16-20 ไร่	2	
21-25 ไร่	1	
26-30 ไร่	1	

ตารางที่ 2.2 ปริมาณการถือครองที่ดินบ้านดง

จำนวน (ไร่) การถือครองที่ดิน	จำนวนผู้ถือครอง (ราย)	หมายเหตุ
1-5 ไร่	3	* เจ้าของเป็นคนกรุงเทพ ถือครอง 1 ไร่
6-10 ไร่	23	
11-15 ไร่	10	* เจ้าของเป็นคนกรุงเทพ 1 ราย ถือครอง 14 ไร่
16-20 ไร่	5	
21-25 ไร่	3	
26-30 ไร่	1	
31-35 ไร่	1	
36-40 ไร่	1	* เจ้าของเป็นคนกรุงเทพ ถือครอง 39 ไร่

ตารางที่ 2.3 ปริมาณการถือครองที่ดินบ้านทุ่งหลุก

จำนวน (ไร่) การถือครองที่ดิน	จำนวนผู้ถือครอง (ราย)	หมายเหตุ
1-5 ไร่	5	
6-10 ไร่	40	* เจ้าของเป็นคนอำเภอเมืองเชียงใหม่ 1 ราย 6 ไร่
11-15 ไร่	13	
16-20 ไร่	4	
21-25 ไร่	2	
26-30 ไร่	1	
31-35 ไร่	1	
105 ไร่	1	* เป็นของบริษัทต้นปิงวาเลขี รวม 35 แปลง

พ่อกา ฟองอินไหล มีอายุ 64 ปีแล้ว (นายมา ฟองอินไหล , สัมภาษณ์สิงหาคม, 2547) เนื่องจากลูกชายคนเล็กยังเรียนหนังสือ พ่อมาจึงต้องทำงานในไร่มา ปีนี้พ่อมาปลูกข้าวเหลือง 11 ไร่ ทั้งลงแรงเองและมีเพื่อนบ้านบางคนมาเอามือเอารวัน (ลงแขก) และบางครั้งถ้าทำไม่ไหวก็ต้องจ้างคนมาทำเพิ่ม การปลูกข้าวต้องฉีดยาฆ่าหญ้า ครั้งหนึ่งผู้ศึกษาไปดูพ่อมาร่อนยา (ฉีดยาฆ่าหญ้า) พ่อมาซื้อยาฆ่าหญ้ามาระป๋องละ 700 กว่าบาท ร่อนยาได้ 4 ไร่ ใช้แรงงาน 3 คน มีเพื่อนบ้านสองคนมาช่วยเอามือ งานร่อนยายังไม่เสร็จพ่อกาจะไปจ้างคนมาทำอีก 2 คน ไม่งั้นงานจะไม่เสร็จ หลังจากร่อนยาแล้วถ้าหากว่ายังมีหญ้าที่ยังไม่ตายหลงเหลืออยู่อีก 4-5 วันจะต้องกลับไปถอนหญ้า

ที่ยังหลงเหลืออยู่ ไร่มาของพ่อมาเป็นที่ดิน สปก4-01 พ่อมาปลูกกล้วยกับมะม่วงแก้วและมะม่วงเขียวเสวยเป็นพืชยืนต้น ตอนนี้มีมะม่วงแก้วโตหมดแล้วส่วนลำไยยังเล็กๆ อยู่สามารถปลูกถั่วเน่า (ถั่วเหลือง) ได้เต็มพื้นที่ ในไร่ถั่วเหลืองเนื่องจากเดิมเป็นพื้นที่ป่า บางครั้งจะมีเห็ดโคนขึ้นอยู่สามารถเอาไปประกอบอาหารเย็นได้ ที่หัวไร่ของพ่อมาปลูกต้นกล้วยประมาณ 30 ต้น วันที่ผู้ศึกษาไปคูมิดคนมารับซื้อหัวละ 2 บาท เป็นเงิน 80 บาท บางครั้งถ้าตัดขายไม่ทันก็มีคนอื่นมาขโมยไปตัดหมด นอกจากกล้วยแล้วพ่อมายังปลูกข่า ตะไคร้ เพื่อเก็บไว้รับประทานเป็นอาหารในครัวเรือนอีกด้วย

เมื่อมองดูรอบๆ จะพบว่าลักษณะไร่ของคนพื้นเมืองจะเป็นสภาพป่าที่ถูกเปิดพื้นที่เป็นที่ดินทำกินมานานแล้วสิ่งที่ยังหลงเหลืออยู่ต้นเหียง ต้นตึง ที่ผู้ใช้น้ำยังไม่ตัดทิ้งหมดเพื่อเป็นตัวบอกแนวเขตที่ดินและเป็นร่มเงา ในที่ของบางคนก็ยังมีผลไม้ป่าเหลืออยู่ไว้ให้เก็บกินเวลาที่เข้ามาทำอะไร ส่วนผู้ใช้น้ำยากจนและสูงอายุอย่างอู๋ปั่น จันทิมา อายุ 70 ปี ซึ่งมีลูก 5 คน ยังไม่สามารถที่จะส่งลูกเรียนหนังสือเพื่อเปลี่ยนอาชีพได้ คนที่ 1 เป็นผู้ชาย อาชีพทำสวนและรับจ้าง คนที่ 2 เป็นผู้หญิง อาชีพทำสวนและรับจ้าง คนที่ 3 เป็นผู้ชาย อาชีพทำสวนและรับจ้างเป็นกรรมกรทั่วไป มีรายรับวันละ 120 บาท คนที่ 4 เป็นผู้ชาย มีอาชีพทำสวนรับจ้างเช่นกัน คนที่ 5 เป็นผู้ชาย อาชีพกรรมกร และทำสวน ลูกสาวคนที่ 2 แต่งงานกับคนที่ เป็นเจ้าของที่นา ปีนี้ทำนา 4 ไร่ข้าวที่ปลูกเป็นข้าวเหนียวพันธุ์ กข 6 ปลูกไว้กินในครอบครัว นอกจากทำนาแล้วยังปลูกข้าวสาโลด้วยมีส่วนข้าวโพด 5 ไร่ ข้าวโพดเอาพันธุ์มาจากบริษัท เขจะมีปួយมาให้ คนที่เอาข้าวโพดมาลงให้ชื่อนายชาติริ ในไร่ข้าวสาโลจะมีการหว่านผักกาดพื้นเมือง ผักชีไว้กินในครัวเรือน ในช่วงเวลาว่างหลังจากทำนาและทำไร่ของตนเองแล้วลูกเขยของแม่ปั่นยังไปรับจ้างรายวันหักข้าวสาโลของเพื่อนบ้าน มีค่าแรงวันละ 120 บาท

แม่ปั่นอายุมากแล้วออกไปทำงานในไร่นาไม่ไหว ทำงานสานก้วย (ตะกร้า) โดยลูกเขยเอาไม้ไผ่บงมาจากในป่าครั้งละ 3 ต้น ต้นหนึ่งตัดแบ่งเป็น 5-6 ท่อน แล้วนำไปผลิตเป็นเส้นไม้ไผ่แผ่นบางขนาดครึ่งเซ็นต์ติเมตร ผู้ใช้น้ำเรียกว่าวิธีการนี้ว่า การจักตอก การจักตอกนั้นจะต้องจ้างคนที่มีเครื่องจักรจักให้โดยคิดค่าจ้างชั่วโมงละ 15 บาท คนรับจ้างจักตอกที่มีเครื่องจักตอกในหมู่บ้านมีหลายคน เช่น บ้านพิตุ บ้านลุงปัญญา บ้านลุงหนานปั่น และที่บ้านใต้ บ้านลุงอ้าย เมื่อตอกมาแล้วลูกสาวจะเป็นคนที่ช่วยสานก้วยขึ้นมาก่อน (สานก้วยตะกร้า) หลังจากนั้นแม่ปั่นก็สานจนรูปร่างเป็นตะกร้า 1 ใบ วันหนึ่งสาน 20 ใบ ได้เงินใบละ 3 บาท จะมีคนรับซื้อมาจากหมู่บ้านอื่นสัปดาห์ละครั้ง ช่วงไหนที่แม่ปั่นแข็งแรงดีจะออกไปรับจ้างเก็บพริก มีรายรับจากการเก็บพริกซึ่งเป็นกิโลกรัม โดยเจ้าของสวนจะให้ค่าแรงกิโลกรัมละ 15 บาท วันหนึ่งแม่ปั่นเก็บพริกมีรายรับ 70-80บาท (สัมภาษณ์, นางปั่น จันทิมามีนาคม 2547)

ตารางที่ 2.4 ความหลากหลายทางอาชีพของชาวบ้านม่วงน้อย

อายุ	อาชีพ								
	เรียนหนังสือ	นักบวช	รับจ้างทั่วไป	เกษตรกร	ค้าขาย	แม่บ้าน	รับราชการ	ว่างงาน	ขับรถรับจ้าง
1-18 ปี	109	1	1	-	-	-	-	-	-
18-25 ปี	17	-	23	2	1	-	-	-	-
26-40 ปี	-	-	68	13	4	6	6	-	1
40-60 ปี	-	-	89	35	11	4	5	4	-
60 ปีขึ้นไป	-	-	23	1	-	4	-	16	-

หมายเหตุ: ไปทำงานต่างจังหวัด 5 คน / บ้านม่วงน้อยมีโรงเรียนเล็ก 1 แห่ง และร้านค้า 8 แห่ง

ตารางที่ 2.5 ความหลากหลายทางอาชีพของชาวบ้านดง

อายุ	อาชีพ								
	เรียนหนังสือ	นักบวช	รับจ้างทั่วไป	เกษตรกร	ค้าขาย	แม่บ้าน	รับราชการ	ว่างงาน	ขับรถรับจ้าง
1-18 ปี	85	-	-	-	-	-	-	-	-
18-25 ปี	10	-	25	2	1	1	-	5	-
26-40 ปี	3	-	44	19	7	7	3	3	1
40-60 ปี	-	1	60	54	20	4	9	2	1
60 ปีขึ้นไป	-	-	15	11	4	4	2	25	1

หมายเหตุ: ไปทำงานต่างจังหวัด 10 คน / บ้านดงมีร้านค้า 7 แห่ง

ตารางที่ 2.6 ความหลากหลายทางอาชีพของชาวบ้านทุ่งหลุก

อายุ	อาชีพ								
	เรียนหนังสือ	นักบวช	รับจ้างทั่วไป	เกษตรกร	ค้าขาย	แม่บ้าน	รับราชการ	ว่างงาน	ขับรถรับจ้าง
1-18 ปี	206	2	10	2	-	-	-	-	-
18-25 ปี	15	1	56	4	-	1	4	-	-
26-40 ปี	2	1	92	48	12	2	2	5	-
40-60 ปี	-	-	179	70	23	1	3	2	1
60 ปีขึ้นไป	-	-	49	23	9	-	1	53	-

หมายเหตุ: ไปทำงานต่างจังหวัด 39 คน / บ้านทุ่งหลุกมีร้านค้า 15 แห่ง

2.3 สรุป

พัฒนาการของชุมชนผู้ใช้น้ำลุ่มน้ำเชียงดาวนับได้ว่าเป็นกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายมาจากถิ่นอื่นเนื่องจากที่นี่มีความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ ป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติค่อนข้างมาก ป่าไม้สักเป็นพืชเศรษฐกิจที่ทำรายได้ให้กับรัฐบาลในการให้บริษัทของต่างชาติเข้ามาทำสัมปทานในยุคแรก ส่วนผู้ใช้น้ำธรรมชาติหากินและพึ่งพาแหล่งอาหารจากธรรมชาติ ไคร้บุกเบิกที่ดินทำกินได้เท่าไรก็ทำกินในที่ดินผืนนั้นมาเรื่อยๆ ไม่มีมีการแย่งชิงทรัพยากรมากนัก โดยภายหลังจากที่รัฐบาลพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับที่ 1 มีการสร้างสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานทั่วประเทศ มีการตัดถนนเชียงใหม่-เชียงดาว-ฝาง และการสร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำปิงทำให้ การปลูกพืชพาณิชย์ขยายตัวอย่างกว้างขวาง สายน้ำที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ผู้ใช้น้ำสามารถปลูกพืชเพื่อขายและมีรายได้มากขึ้น เงินตราเข้ามามีบทบาทต่อสังคมผู้ใช้น้ำเพิ่มมากขึ้น แม้ว่าพืชพาณิชย์ที่ผู้ใช้น้ำยังปลูกมาจนถึงปัจจุบัน ไม่ทำให้ผู้ใช้น้ำร่ำรวยขึ้นและยังล้มลุกคลุกคลานกับปัญหาหนี้สินที่ไม่มีวันจบสิ้น ผู้ใช้น้ำก็ไม่รู้จะทำอาชีพอย่างอื่นเพราะว่าส่วนใหญ่จบ ป.4 นั้น แต่ในท่ามกลางปัญหา เราพบว่าในระดับของการดำเนินชีวิตประจำวันวิถีการปลูกพืชพาณิชย์ก็ไม่ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของผู้ใช้น้ำทั้งหมดเลยทีเดียว จากความเข้าใจเดิมที่ว่ากระแสนิยมหรือการปลูกพืชพาณิชย์เป็นปัญหาที่ทำให้ผู้ใช้น้ำปลูกพืชชนิดเดียวพอราคาผลผลิตตกต่ำก็ทำให้ขาดทุนและมีหนี้สินนั้น ท่ามกลางความทุกข์ยากเหล่านี้ผู้ใช้น้ำที่นี้ยังสามารถยังชีพอยู่ได้ในกระแสนิยมและตลาด เนื่องจากผู้ใช้น้ำจะปลูกพืชผักสวนครัว พืชที่เก็บกินได้เมื่อยามไม่มีเงินหรือเป็นพืชผักที่ลดภาระเรื่องค่าใช้จ่ายได้มาก เช่น ผักชี ผักกาด กะหล่ำ ตะไคร้ ผักบุ้ง ผักชะอม ไม้ตามหัวไร่ปลายนาในพื้นที่ที่ยังเหลือจากการปลูกพืชพาณิชย์ นอกจากการปลูกพืชผักเหล่านี้แล้วในปัจจุบันยังเหลือ

อาหารจากป่าให้สามารถเข้าไปหาได้ เช่น ในฤดูเห็ดถอบผู้ใช้น้ำที่สามารถหาเห็ดถอบมารับประทานได้อย่างเอร็ดอร่อย และยังมีขายจะได้ราคาดีราคาละ 50 บาท ในฤดูการหาเห็ดถอบเนื่องจากการมีถนนหนทางที่ราดยางรถราไปมาสะดวก จะมีผู้ใช้น้ำจากต่างหมู่บ้านเอารถจักรยานยนต์มาจอดไว้ที่ชายป่าและไปหาเห็ดถอบออกมาขายได้กันวันละ 5-10 ลิตร ได้เงินสดไว้ใช้ในครอบครัว หลังฤดูเห็ดถอบก็ยังมีเห็ดชนิดอื่นเช่น เห็ดไข่ห่าน เห็ดเหลือง เห็ดแดง หน่อไม้ ไก่ป่า ให้สามารถนำมาเป็นอาหารเพื่อยังชีพที่เหลือจึงขายที่กาดก้อม (ตลาดขนาดเล็ก) ทำน้ำวัดอินทร์ หรือดูบกาคน้ำบ้าน วิถีชีวิตในการกินอาหารอย่างเรียบง่ายของผู้ใช้น้ำคือ เช้ามานั่งข้าวให้เพียงพอแก่คนในครัวเรือน ทำอาหาร 1 อย่าง นอกจากนั้นอาจเป็นน้ำพริกหรือไก่ทอด หมูทอด ตามแต่ฐานะ อาหารที่ทำในตอนเช้าจะเพียงพอรับประทานไปจนถึงมือเที่ยง ซึ่งส่วนใหญ่จะห่อไปกินในไร่ในนาด้วย เวลาผู้ใช้น้ำไปทำงานรับจ้างหรือเอามือเอาแรงกันก็จะห่อข้าวและกับคนละอย่างเอาไปนั่งกินด้วยกันที่ห่างในไร่หรือในนาทำให้มีประเภทอาหารที่หลากหลายเพราะว่าไปกินด้วยกัน กินกันไปคุยกันไป ปรับทุกข์กันไป ทำให้ผู้ใช้น้ำที่ไปเอาช่วยกันทำงานรู้เรื่องราวสารทุกข์สุขดิบของกันและกัน ได้ผ่านมืออาหารที่ห่อไปกินด้วยกันยามพักเที่ยงนี้เอง สะท้อนให้เห็นวิถีชีวิตของผู้ใช้น้ำที่วางอยู่บนฐานของทรัพยากรในท้องถิ่น

การใส่เสื้อผ้าของผู้ใช้น้ำก็สามารถใส่เสื้อผ้าเก่า ขาด เปราะเปื้อนไปทำงานได้ ส่วนเสื้อผ้าที่ซื้อใหม่ ๆ ผู้ใช้น้ำและครอบครัวจะเก็บไว้ใส่ในยามมีงานบุญ งานประเพณีหรือการเข้าไปในเมืองเท่านั้น เวลาอยู่บ้านปกติไม่ต้องแต่งตัว ทำให้ภาระค่าใช้จ่ายเรื่องเสื้อผ้าแทบไม่เป็นปัญหาสำหรับชีวิตผู้ใช้น้ำเลย เสื้อผ้าที่มีอยู่ชุดหนึ่งสามารถใช้ 4-5 ปี แม้จะเก่าและขาดก็ไม่เป็นไรเพราะใส่ไปไร่ไปนาด้วยเหตุนี้คำว่าวิถีชีวิตแบบบริโภคนิยม ไม่ได้หมายความว่าผู้ใช้น้ำจะถูกกลืนไปด้วยทั้งระบบคิดและวิถีชีวิต การที่สังคมผู้ใช้น้ำคูโทรทัศน์ ชี้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์ ใช้รถไถนา ไม่ได้หมายความว่า ผู้ใช้น้ำได้กลายเป็นพวกวัตถุนิยมไปทั้งสิ้น จากพื้นที่ที่ศึกษาผู้ใช้น้ำเริ่มซื้อรถยนต์เนื่องจากเอามาไว้ทำการค้าขายพืชผลทางการเกษตร บางคนเริ่มซื้อรถยนต์เอาไว้รับส่งผู้โดยสารระหว่างเชียงดาวเชียงใหม่ บางคนซื้อรถไถนาเพื่อเอามาปรับจ้างไถนาคนอื่น บางคนซื้อรถบรรทุกเอามาไว้รับจ้างขนดินขนทรายและขนพืชผลทางการเกษตร เช่น ข้าวสารโถ บางคนซื้อรถจักรยานก็เพื่อที่จะสามารถเดินทางไปไหนมาไหนได้ไกลและสะดวกขึ้น สามารถออกไปรับจ้างทำงานได้ไกลมากขึ้น ผู้ใช้น้ำเริ่มใช้รถเกี่ยวข้าวแทนการใช้แรงงานคน เมื่อถามว่าทำไมผู้ใช้น้ำใช้รถเกี่ยวข้าว ผู้ใช้น้ำให้คำตอบว่าเป็นเพราะราคาการจ้างรถเกี่ยวข้าวต่อ 1 ไร่ คือ 500 บาท เท่ากับการว่าจ้างแรงงานคนคือ 500 บาทเช่นกัน แต่รถเกี่ยวข้าวเสร็จแล้วได้ข้าวเปลือกใส่กระสอบผู้ใช้น้ำสามารถขนไปตากที่บ้าน รอให้แห้งแล้วเอาข้าวขึ้นหลอง (เอาข้าวเก็บไว้ในยุ้งข้าว) ได้เลย ส่วนการว่าจ้างแรงงานคนนั้น เมื่อจ้างเกี่ยวไร่ละ 500 บาท แล้ว หลังจากนั้นต้องจ้างมัดข้าวตาก จ้างตีข้าว

กรรมวิธีการหลายขั้นตอนเช่นนี้ทำให้ผู้ใช้น้ำมีต้นทุนในการดำเนินการที่สูงขึ้น ในบางกรณีที่มาเอา
มือเอาแรงผู้ใช้น้ำเจ้าของนาต้องเลี้ยงข้าว เลี้ยงเหล้าทำให้เสียค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้น เพราะฉะนั้นผู้ใช้น้ำ
จึงเลือกที่จะจ้างรถเกี่ยวข้าวแทนการไ้แรงงานคนด้วยวิธีคิดเช่นนี้จึงไม่ได้หมายความว่าผู้ใช้น้ำ
ไม่ได้เป็นทาสของเทคโนโลยีนิยมแต่เกิดจากการคำนวณแล้วอย่างวิธีการแบบนี้ทำให้เกิดการลงทุน
ที่ราคาต่ำกว่านั่นเอง

ในท่ามกลางกระแสเงินตราและการแข่งขันทรัพยากรในการผลิต ผู้ใช้น้ำก็ยังไม่ถูกกลืน
ด้วยระบบตลาดเชิงพาณิชย์ทั้งหมดเป็นเพราะ 1) ผู้ใช้น้ำปลูกข้าวไว้กินตลอดปีที่เหลือจึงขาย ฉะนั้น
ตลอดปีจึงไม่ต้องซื้อข้าวกิน 2) ยังสามารถหาอาหารได้จากแหล่งอาหารธรรมชาติ เช่น ปลาในนา
ในแม่น้ำและอาหารป่า 3) ผู้ใช้น้ำมีตลาดของผู้ใช้น้ำเป็นตลาดขนาดเล็กในชุมชนและตามหน้าบ้าน
เรียกว่า “กาดก้อม” เป็นแหล่งขายสินค้าราคาถูกทำให้ผู้ใช้น้ำยังชีพอยู่ได้ด้วยตลาดประเภทนี้ ทุกคน
จนก็ยังสามารถวางขายผัก ปลา ที่หาได้จากธรรมชาติ แม้ว่าจะได้เงินสดไม่มากก็ตาม 4) ผู้ใช้น้ำ
ปลูกผักเพื่อใช้ประกอบอาหารแทรกไปตามหัวไร่ปลายนาในขณะนี้ปลูกพืชพาณิชย์ไว้ขายเป็นหลัก
5) ในพื้นที่หนึ่งมีการใช้ที่ดินอย่างเข้มข้นหลายรอบการผลิต เช่น ถ้าปลูกข้าวโพดอย่างเดียวสามารถ
ปลูกได้ถึง 3-4 รอบการผลิตต่อปี ในพื้นที่เดียวกันยังปลูกไม้ผลยืนต้นได้หลายชนิด 6) ผู้ใช้น้ำไม่
ต้องเสียค่าใช้จ่ายในเรื่องการแต่งกายไปทำงาน เสื้อชุดเดียวผู้ใช้น้ำสามารถใช้ได้หลายปี 7) ผู้ใช้น้ำ
ซื้อรถยนต์ รถจักรยานยนต์และเครื่องจักรไว้สำหรับทำงานและรับจ้างเพื่อให้ได้เงินสดเพิ่มมากขึ้น
8) ผู้ใช้น้ำสามารถเป็นทั้งเจ้าของไร่นาและสามารถออกไปยังจ้างเป็นแรงงานในภาคการเกษตร
อื่นๆ ได้เงินสดมาเป็นค่าใช้จ่ายในครัวเรือน 9) สภาพของพื้นที่ที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ
สำหรับใช้ในการเกษตรทั้งน้ำฝนและน้ำห้วยและน้ำในแม่น้ำปิงทำให้เหมาะแก่การดำรงชีพ 10) ผู้ใช้
น้ำประยุกต์ใช้เครื่องใช้ไฟฟ้าให้เหมาะแก่ความต้องการของครัวเรือน เช่น ผู้ใช้น้ำผลิตน้ำแข็งจาก
ตู้เย็นไว้ใช้เอง โดยการเอาน้ำใส่ถุงพลาสติกและแช่ในช่องแช่แข็ง หลังจากนั้นน้ำใส่กระติกนำไป
กินในไร่นา ลดภาระค่าใช้จ่ายลง หรือคูโทรทัศน์เพื่อการผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยในช่วงเวลา
หลังกินข้าวเย็น ทำให้ไม่ต้องเสียเงินในการออกไปแสวงหาความบันเทิงนอกบ้าน เป็นต้น

แม้ว่าวิธีคิดและมุมมองต่อท้องถิ่นในงานศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าแม้ว่าชุมชนท้องถิ่นจะ
มีความสามารถในการดิ้นรนเอาชีวิตรอดท่ามกลางกระแสตลาดเสรีก็ตาม ในบทต่อไปจะชี้ให้เห็นว่า
ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ดูเหมือนจะเป็นช่องทางหายใจที่จะช่วยให้ท้องถิ่นได้ดิ้นรนอย่างมีศักดิ์ศรีและ
มีตัวตนท่ามกลางการสลายตัวของชุมชนอันเนื่องมาจากกระแสโลกาภิวัตน์